
CONFLICTUL ARABO-ISRAELIAN

IMPACTUL ACESTUIA ASUPRA

BIPOLARISMULUI

Ovidiu Solomon

Introducere

Evreii și arabii palestinieni se luptă pentru aceeași mică zonă geografică de 100 de ani, deoarece pământul respectiv are semnificații religioase însemnate pentru ambele națiuni. De la crearea statului Israel în 1948, conflictul arabo-israelian s-a intensificat și a atras atenția întregii lumi. Problema centrală este reprezentată de granițele Israelului vag definite și de teritoriile ocupate de Israel – Cisiordania, predominant palestiniană care aparținea Iordaniei, Fâșia Gaza, predominant palestiniană care aparținea Egiptului, și înălțimile Golan, care aparțineau Siriei. Din 1993, acordurile de pace palestiniano-israeliene au promovat intermitent autonomia palestiniană în anumite părți ale Cisiordaniei și în Fâșia Gaza, până când eforturile președintelui Bill Clinton de a stabili un acord final au eșuat în iulie 2000 la summitul de la Camp David II. Cele două părți nu s-au putut înțelege asupra problemelor majore: Ierusalimul (cum să divizeze și să împartă orașul cu o atât de mare importanță religioasă și istorică), așezările evreiești din Cisiordania și Fâșia Gaza (câte urmau să fie demolate și în cât timp) și reîntoarcerea refugiaților palestinieni în Cisiordania, Fâșia Gaza și în unele părți din Israel.

După eșecul întâlnirii de la Camp David II, a urmat un ciclu nesfârșit de violențe, justificat, bineînțeles, de cele două perspective opuse, palestiniană și israeliană: Revoltele palestiniene sunt rezultatul lipsei de speranță, al umilinței și al furiei față de ocupația și militarismul israelian. Represaliile militare israeliene sunt răspunsuri necesare la terorismul palestinian - indiferent de modul în care a început, Israelul *trebuie* să folosească forța militară pentru a se apăra de atacurile palestiniene și pentru a clarifica că terorismul nu va fi tolerat. Odată cu victoria în alegerile palestiniene din 2006 a partidului militanților islamiști Hamas, responsabil pentru atentate teroriste în Israel, speranțele pentru o pace durabilă s-au redus. Ca și

grupurile extremiste din Israel, aceste grupuri vor continua să constituie impedimente majore în realizarea de progrese în negocieri, în care ambele părți vor fi nevoite să facă concesii.

Nu voi scrie despre ultima rachetă lansată în/din Fâșia Gaza și numărul de victime, și nici despre posibile scenarii, care, cu siguranță, nu vor servi la dezvoltarea/îmbunătățirea unei strategii de securitate. Ar fi inutil, având în vedere nenumăratele convenții și așa-zisele tratate de pace, și acestea de scurtă durată, dintre israelieni și arabi din ultima jumătate de secol, care nu au făcut decât să declanșeze noi curse ale înarmării. Până când Israelul nu renunță la *atitudinea* “de drept” asupra teritoriului în a cărui posesie se află și la toleranța fățișă față de palestinieni în momente de acalmie, iar palestinienii, la rândul lor, nu se vor sili să oprească definitiv atacurile teroriste asupra Israelului, conflictul nu se va stinge indiferent de concesiile aruncate cu încordare pe masa negocierii. Cum acest lucru nu se va întâmpla curând, decât în urma unui eveniment cu totul neprevăzut, se impune reanalizarea conflictului arabo-israelian printr-o nouă incursiune în disputa teritorială, religioasă și naționalistă din care izvorăște.

Pentru a vedea prin ce tipuri de *negocieri strategice* s-a încercat aplanarea conflictului arabo-israelian, voi pleca de la debutul conflictului, mai cu seamă de la emiterea Declarației Balfour din 1917, prin care a fost recunoscută legitimitatea naționalismului evreiesc sub formă sionistă și care sprijinea instituirea primului “cămin național” pentru poporul evreu în Palestina. Mai departe, voi analiza contextul care a permis declanșarea celor trei războaie arabo-israeliene (1948-’49, 1956, 1967) și impactul acestora asupra bipolarismului, cu precădere a războiului de șase zile din ’67, marile puteri jucând un rol extrem de important în luarea deciziilor la nivelul fiecărei tabere.

PRIMELE CONFLICTE ARABO-ISRAELIENE

Factorul generator al conflictelor arabo-israeliene a fost reprezentat, în principal, de revendicarea unui anumit teritoriu disputat de evrei și palestinieni, fiecare parte încercând să își dovedească legitimitatea asupra acestuia. Evreii, în încercarea lor de a-și justifica pretențiile teritoriale, fac trecerea de la argumentele religioase, conform cărora Palestina a fost „predestinată” să fie populată de evrei, la cele politice.

Din punct de vedere geografic, Palestina este localizată la sud-est de Marea Mediterană și la sud-vest de peninsula Sinai, fiind un teritoriu care nu are granițe naturale.

Palestina a fost ocupată de arabi începând cu anul 636, iar din anul 638 a intrat în componența provinciei Siria, alături de Liban, Iordania și Siria. Stăpânirea arabă a fost subminată de cea otomană începând cu anul 1517, când Siria împreună cu Egiptul au fost transformate în provincii conduse de centru. Palestina este declarată stat în anul 1920, în urma Conferinței de la San Remo, alături de Irak, Siria, Arabia Saudită, Transiordania și Liban. Din anul 1922, aceasta a intrat sub mandat britanic adoptat de Liga Națiunilor și implementat oficial în anul 1923.¹

Ideea naționalismului evreiesc s-a răspândit cu rapiditate, un exemplu în acest sens fiind reprezentat de formarea unui număr mare de grupuri naționaliste, mai ales în perioada 1897-1907, atât diasporice (Bund), teritorialiste (Organizația Teritorialistă-Evreiască), cât și sioniste (Organizația Sionistă).² Totodată, avem de-a face și cu dezvoltarea naționalismului palestinian, care urma să revendice identitatea statală și națională.

Formarea Statului Israelian

În anul 1917 este emisă o declarație de către ministrul britanic de externe, lordul Arthur Balfour prin care Marea Britanie sprijinea în mod oficial crearea unui „cămin național” pentru poporul evreu în Palestina. **Declarația Balfour** a fost sprijinită inclusiv de către președintele american Woodrow Wilson, aceasta reprezentând cadrul juridic cu privire la documentele adoptate de Liga Națiunilor și mai apoi de Organizația Națiunilor Unite, în legătură cu problema evreiască.³ Odată cu emiterea declarației Balfour, a fost recunoscută legitimitatea naționalismului evreiesc sub formă sionistă, prezența britanică reprezentând în acel moment cea mai bună modalitate de garantare a naționalismului evreiesc în Palestina. În 1900, numărul evreilor în lume depășea 10,5 milioane, cunoscând o creștere maximă de 16,5 milioane până în 1939⁴, când a început să crească numărul imigranților evrei care intrau în Palestina.

Tabel 1 Imigrația evreiască⁵

Perioada	Numărul	Originea
1882 - 1903	20 – 30.000	Rusia
1904 - 1923	35 – 40.000	Rusia, Europa de Est

¹ Lazăr, M. *Noua geopolitică a Orientului Mijlociu, conflictul arabo-israelian*, publicat în *Annales Universitatis Apulensis – Historica*, Alba Iulia, Nr. 4-5, 2000-2001, p. 203-215, http://istorie.uab.ro/publicatii/colectia_aush/annales_4_5/26.pdf, [accesat la 29.04.2014].

² Dieckhoff, Alain (2010). *Întruparea unei națiuni, Israel și modernitatea politică*, București, Ed. Hassefer, p. 22.

³ *Ibidem*, p.27.

⁴ Valentin Vioreanu, *Harta evreilor: câți mai sunt în lume și unde locuiesc*, disponibil la: <http://www.capital.ro/harta-evreilor-cati-mai-sunt-in-lume-si-unde-locuiesc-169706.html> (accesat la 15.08.2014)

⁵ Massoulie, F. 2003. *Conflictele din Orientul Mijlociu*, București, Ed. All, p. 68.

1932 - 1938	217.000	Germania, Polonia
1939 - 1948	153.000	Supraviețuitori ai Holocaustului
1948 - 1951	687.000	Lumea arabă, Europa Centrală
1952 - 1960	54.000	Maghreb
	165.000	Egipt (1956)
	75.000	Europa Centrală
1961 - 1964	228.000	Maroc
1965 - 1971	81.000	Statele Unite ale Americii, Europa Occidentală
	116.000	America Latină
1972 - 1974	143.000	Uniunea Sovietică
1975 - 1989	230.000	Statele Unite ale Americii, Europa Occidentală, America Latină, Iran (1979), Etiopia (1985 – 1986)
După 1989	500.000	Fosta Uniune Sovietică

În urma Declarației Balfour s-a iscat o amplă opoziție din partea populației palestiniene față de ocupația britanică. Au fost organizate mai multe manifestații care au făcut mai multe victime de partea ambelor părți.

În anul 1945 a fost creată **Liga Arabă** de către statele Egipt, Arabia Saudită, Transiordania, Irak, Liban și Yemen. La început Liga Arabă urmărea promovarea cooperării între statele arabe, însă treptat s-a transformat într-o organizație ce lupta împotriva unității poporului evreu și a legitimității statului israelian.

În anul 1947, Marea Britanie a solicitat sprijinul Organizației Națiunilor Unite în rezolvarea problemelor din Palestina. În aceste condiții, Organizația Națiunilor Unite a creat o comisie internațională –

UNSCOP. Această comisie internațională a fost constituită după negocieri ale celor 5 mari puteri – SUA, Anglia, Uniunea Sovietică, Franța, China, cu Agenția Evreiască și Înalțul Comitet Arab.⁶

Comisia internațională privind planul de împărțire a Palestinei – UNSCOP, creată de Organizația Națiunilor Unite care a fost fondată în anul 1945, a cuprins reprezentanți din Canada, Guatemala, India, Iran, Olanda, Australia, Suedia, Peru, Cehoslovacia și Uruguay.

Planul comisiei, aprobat de ONU prevedea împărțirea Palestinei în două state, unul evreiesc și unul arab. (Harta 1⁷).

Harta 1 Planul Organizației Națiunilor Unite de împărțire a Palestinei

În statul evreiesc era prevăzut să trăiască un număr de 498.000 de evrei și 497.000 de arabi și urma să cuprindă 56% din teritoriul Palestinei. Statul arab deținea 43% din suprafața Palestinei și urma să cuprindă 725.000 de arabi și 10.000 de evrei. De asemenea, mai exista Ierusalimul, care constituia un teritoriu în care era prevăzut să trăiască 100.000 de evrei și 105.000 de arabi și care urma să cuprindă 0,65% din suprafața Palestinei.⁸

Evenimentul care avea să reprezinte nucleul viitoarelor conflicte din Orientul Mijlociu a avut loc la 14 mai 1948, atunci

când statul Israel și-a proclamat independența. Independența statului Israel a fost recunoscută în aceeași

⁶ Allis Radosh, Ronald Radosh, *A Safe Haven, Harry S. Truman and the founding of Israel*, HarperCollins Publishers, p. 208.

⁷ Zahir Ebrahim (2010). *Palestine: The struggle forward*, disponibil la: <http://print-humanbeingsfirst.blogspot.ro/2010/05/palestine-the-way-forward.html> (accesat la: 10.07.2014)

⁸ Florea, M. (2004), p.32.

zi de către Statele Unite ale Americii, iar de către Uniunea Sovietică la 17 mai 1948. La 15 mai 1948, în ziua imediat următoare de la declararea independenței, izbucnește primul război între statul proaspăt fondat, Israel și țările arabe, Egipt, Irak, Transiordania, Siria și Liban.

În perioada ce a urmat declarării independenței statului Israel, s-a înregistrat un val de refugiați palestinieni, numărul locuitorilor arabi și palestinieni scăzând la 760.000, în timp ce numărul evreilor din Israel a crescut la peste 1.000.000. Problema refugiaților palestinieni s-a accentuat, devenind astfel iminentă, întrucât dintr-un total de peste 1.500.000 de arabi care locuiau în Palestina, 50%, adică 750.000, au părăsit teritoriul israelian. Acest exod al locuitorilor palestinieni a rămas pregnant în memoria colectivă și a reprezentat un subiect de aprige polemici.

Plecarea în masă a populației palestiniene a reprezentat un avantaj pentru statul israelian, contribuind la accentuarea naționalismului evreiesc.

Conflictele precedente războiului din 1967

Războiul din 1948

În urma cedării responsabilității asupra teritoriului Palestinei de către puterea mandatară Marea Britanie, Organizației Națiunilor Unite, în anul 1947 a fost constituită o Comisie specială pentru Palestina. Această comisie a instituit un plan de împărțire a teritoriului Palestinei în două state, unul arab și unul evreu. Acest plan a fost adoptat de către Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, prin Rezoluția 181 din noiembrie 1947 și prevedea următoarea organizare (**Tabel 2**)⁹:

TERITORIU	POPULAȚIE ARABĂ	PROCENTAJ POPULAȚIE ARABĂ	POPULAȚIE EVREIASCĂ	PROCENTAJ POPULAȚIE EVREIASCĂ	POPULAȚIE TOTALĂ
Statul arab	725.000	99%	10.000	1%	735.000
Statul evreu	407.000	45%	498.000	55%	905.000
Zona internațională	105.000	51%	100.000	49%	205.000
Total	1.237.000	67%	608.000	33%	1.845.000

Tabel 2

⁹ Raportul Organizației Națiunilor Unite privind planul de împărțire a Palestinei, septembrie 1947.

Această împărțire a teritoriului Palestinei a provocat numeroase nemulțumiri în rândul locuitorilor palestinieni, întrucât își vedeau teritoriul, considerat de drept, invadat de o populație al cărei stat era considerat de către aceștia nelegitim. Numărul mare de imigranți evrei veniți cu precădere din Europa, de asemenea, a contribuit la creșterea opoziției arabilor palestinieni susținuți de statele arabe, care urmăreau menținerea supremației lumii arabe, în care evreii nu se dorea să fie integrați. În ciuda invocării vocației mesianice conform căreia poporul evreu a fost predestinat să se stabilească pe teritoriul Palestinei, suveranitatea statului Israel a fost profund contestată.

Războiul din 1948-1949 a fost privit de ambele părți, ca o „luptă pe viață și pe moarte”, fiecare încercând să-și apere tot ce aveau mai de preț. Pe de o parte, Israelul avea să lupte pentru existența sa ca stat, pentru apărarea suveranității sale, iar palestinienii alături de statele arabe, urmăreau să-și apere unitatea și omogenitatea, populația evreiască a statului Israel fiind considerată o amenințare la adresa supremației lumii arabe.

Părțile combatante au fost formate din contingente ale statelor Egipt, Siria, Irak, Liban, Iordania și Arabia Saudită, forțe care au invadat Israelul.

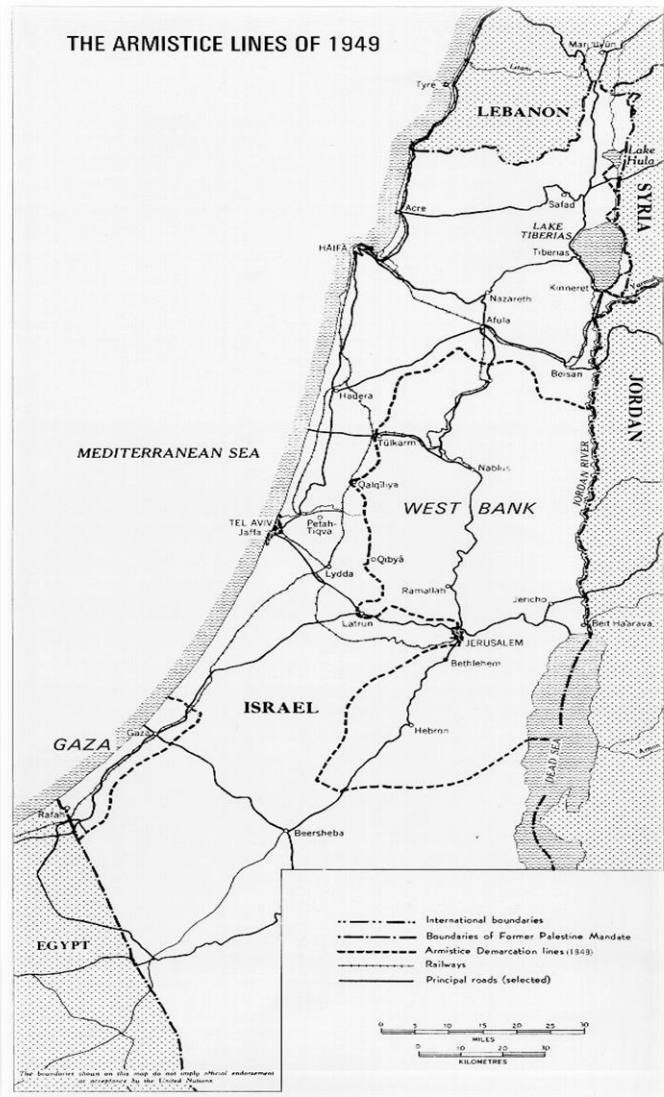
Au fost înregistrate următoarele efective militare desfășurate de statele beligerante în cadrul războiului din 1948-1949, supranumit „Războiul de independență”: Israel a început lupta cu un efectiv de 29.677 de soldați ajungând până în luna decembrie la 108.300 dintre care 10.259 erau femei. La acel moment, forțele arabe care au invadat Israelul cuprindeau un efectiv total de 23.500 de soldați, astfel: 10.000 de soldați aparținând Egiptului, 4.500 Iordaniei, 3.000 Siriei, 3.000 Irak-ului și alți 3.000 de soldați aparținând Libanului și Armatei de Eliberare.¹⁰

Astfel, deși la început efectivul armatei israeliene și a forțelor arabe se aflau mai mult sau mai puțin la egalitate, efectivele Israelului au crescut în mod surprinzător, timp în care cele ale forțelor arabe au înregistrat o creștere foarte slabă.

În schimb, în ceea ce privește armamentul, forțele arabe erau net superioare față de capacitatea Israelului, însă, la fel ca și în cazul efectivelor militare, resursele privind armamentul și muniția forțelor israeliene aveau să înregistreze o creștere vizibil accentuată. Îmbunătățirea resurselor militare ale Israelului s-a

¹⁰ *Ibidem*, p. 91.

realizat cu ajutorul susținătorilor din Statele Unite ale Americii și Europa, cu precădere Italia, care au trimis constant echipamente militare în Israel.

Harta 2 Linile de armistițiu cu Israelul din 1949

Războiul din 1956

Războiul din 1956, cunoscut sub mai multe denumiri, printre care „Criza Suezului”, sau „Campania Sinai”, a reprezentat una dintre cele mai ample acțiuni militare lansată de armata israeliană, după războiul din 1948. Izbucnirea conflictului are la bază mai multe evenimente, printre care **Pactul de la**

Cu toate că forțele arabe au beneficiat de avantajul tactic, luând prin surprindere forțele israeliene și fiind totodată mult mai omogene, acestea din urmă au fost avantajate de liniile interioare de comunicații și de așezările fortificate. De asemenea, forțele arabe au fost dezavantajate de faptul că nu au luat în calcul numărul mare al efectivelor israeliene datorat capacității de mobilizare și solidaritate, însoțite de o determinare foarte puternică, venită din partea populației evreiești.¹¹ Totodată, deși Israelul a fost nevoit să lupte de pe trei fronturi pentru a se apăra, a fost avantajat de coordonarea inefficientă a forțelor inamice.

Războiul de independență din 1948 s-a desfășurat pe o perioadă de un an de zile, cunoscând trei etape, până în iulie 1949 și s-a încheiat printr-o serie de acorduri de armistițiu (**Harta 2**¹²). Aceste acorduri au fost impuse de Organizația Națiunilor Unite.

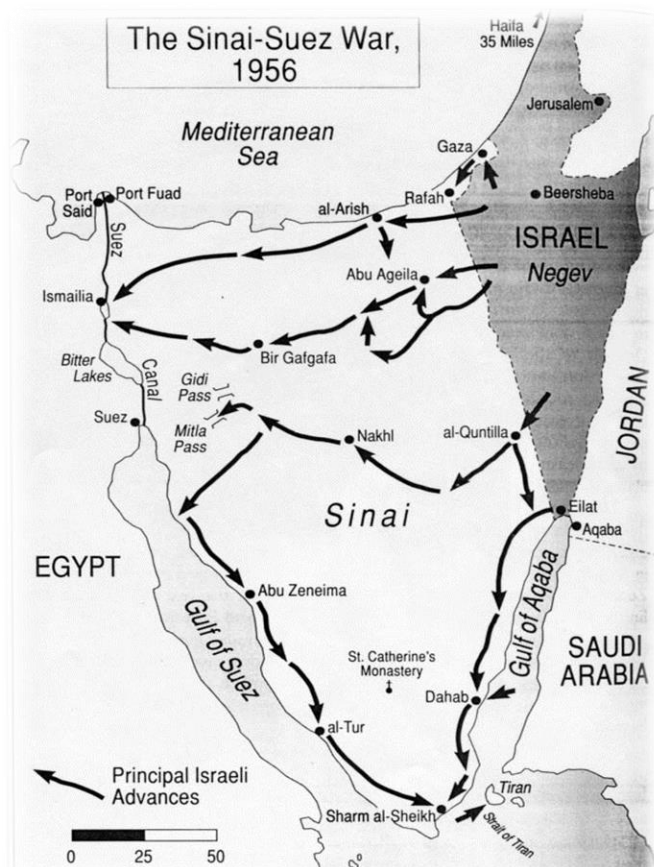
¹¹ Alain Dieckhoff, *op. cit.*, p. 43.

¹² Hartă, *The Armistice line of 1949*, disponibilă la: <http://www.angelfire.com/hero/eto/images/armistice.gif> [accesat la: 21.08.2014]

Bagdad și naționalizarea Canalului de Suez ¹³, însă nu voi intra în amănunte istorice, de altfel ușor de procurat.

Ceea ce este de observat și de reținut este faptul că, pe plan internațional, președintele Egiptului Gamal Abdel Nasser, datorită acțiunilor sale excentrice (naționalizarea canalului Suez (26 iunie) și blocarea Strâmtoarei Tiran), a constituit o preocupare importantă în rândul principalelor puteri. Marea Britanie urmărea să-l convingă pe președintele Egiptului să-i accepte importanța dată de stăpânirea acestor teritorii din vechi timpuri, iar Statele Unite ale Americii urmărea atragerea președintelui egiptean în planul ei de eliminare a influenței Uniunii Sovietice din Orientul Mijlociu, prin consacrarea politicii de îngrădire. În schimb, cea care avea să câștige sprijinul Egiptului era chiar Uniunea Sovietică datorită furnizării acestui stat armament de calitate superioară.¹⁴

De cealaltă parte, Israelul vedea în acțiunea de invadare a Egiptului mai multe oportunități, nu doar aceea de a debloca Strâmtoarea Tiran, care reprezenta oricum în viziunea Israelului o *casus belli*.

Harta 3 Criza Suezului din 1956

Intervenția armată putea, de asemenea, să contribuie la împiedicarea forțelor armate egiptene să recurgă la folosirea armamentului obținut din tranzacția, din 1955, cu Cehoslovacia și totodată la îngrădirea fedainilor, soldaților egipteni să mai acționeze în Fâșia Gaza, lucru care reprezenta o amenințare pentru securitatea Israelului.

Campania Sinai a fost declanșată la data de 29 octombrie 1956, Israelul lansând primele atacuri asupra Egiptului (Harta 3¹⁵).

După război, Israelul deținea o poziție strategică care îl făcea să fie principala putere în zonă. Acesta deținea malul estic al Canalului Suez și Golful Akaba care erau importante pentru traficul

¹³ Kissinger, H. (2010). *Diplomația*, București:Ed. All, p. 456.

¹⁴ Kissinger, *op. cit.*, p. 461.

¹⁵ Hartă: *Sinai-Suez war, 1956*, disponibilă la: <http://coursesa.matrix.msu.edu/~fisher/HST451/maps/Sinai-SuezWar.html>

[accesat la: 20.08.2014]

maritim, Peninsula Sinai, Podișul Golan și Cisiordania, teritorii care erau importante pentru întinderea lor strategică. În aceste condiții, Israelul reprezenta o amenințare și mai mare la adresa statelor arabe, mai ales pe fondul susținerii de care beneficia din partea Statelor Unite ale Americii. Extinderea statului israelian a pus capăt planului măreț al președintelui Nasser de realizare a unei unități pan-arabe.

Războiul de șase zile

Anul 1967 face trecerea de la recunoașterea pe plan internațional a suveranității statului Israel la constituirea unui stat ale cărui granițe nu mai erau recunoscute (**Harta 4**¹⁶).

Harta 4 Cuceriri teritoriale ale Israelului 1949-1967

Israel in 1949
 Area Israel occupied after Six-Day War of 1967, but withdrew from between 1975 and 1982
 Area Israel occupied after Six-Day War and still controls

Războiul de șase zile, așa cum sugerează și numele, a durat din data de 5 iunie 1967 până în 10 iunie 1967.

De această dată, importanța conflictului a fost dată și de implicarea efectivă a celor două superputeri, Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică. Părțile beligerante erau pe de o parte, Israelul, care beneficia de susținerea Statelor Unite ale Americii și, de cealaltă parte, erau situate statele arabe, Egipt, Iordania și Siria, beneficiind de sprijinul Uniunii Sovietice. Conform ministrului apărării, Moshe Dayan, forțele israeliene au declanșat, la data de 5 iunie 1967 ora 7:45, un atac surpriză asupra bazelor aeriene ale Egiptului. În urma acestui atac au fost bombardate 19 aerodromuri, iar 300 dintre cele 340 de avioane egiptene au fost distruse.¹⁷

Războiul arabo-israelian din 1967 a reprezentat un război al cantității și al calității. Egiptul, susținut de celelalte state arabe a reprezentat elementul cantitativ, iar armata israeliană a reprezentat elementul calitativ. „Statele arabe depășeau Israelul de câteva ori ca suprafață, iar ca număr al populației raportul era 14,5 la 1 în favoarea arabilor și la fel înclina balanța și în domeniul resurselor. La fel era perceput

¹⁶ Hartă: Cuceriri teritoriale ale Israelului 1949-1967, <http://americanforeignpolicy.pbworks.com/f/middle-east%20pic.gif> [accesat la: 20.08.2014]

¹⁷ Florea, M. *op. cit.*, p. 194.

potențialul de putere pe plan militar, fiind favorabil părții arabe, astfel: 1,4 la 1 în efective; 1,4 la 1 în tancuri; 1,7 la 1 piese de artilerie și 1,4 la 1 în avioane. ”¹⁸

Nasser, în încercarea lui de a atrage sprijinul sovietic, în condițiile în care era clar că Egiptul se află în imposibilitatea creionării unui răspuns atacurilor israeliene și fiind conștient de faptul că Uniunea Sovietică va acționa și ea în cazul implicării Statelor Unite ale Americii, a recurs la convingerea regelui Iordaniei și a celorlate state arabe că Israelul a fost susținut în declanșarea atacurilor din 5 iunie de către forțele britanice și americane, solicitându-le să facă public acest lucru, ceea ce a dus la ruperea relațiilor diplomatice a numeroase țări arabe cu Washingtonul.

Pe teritoriul Iordaniei, regele Hussein declanșează atacul asupra granițelor cu Israel, urmărind înaintarea înspre Ierusalim și ocuparea stabilimentelor aparținând Organizației Națiunilor Unite. Israelul l-a somat pe regele Iordaniei să înceteze orice acțiune pentru a nu atrage un răspuns violent din partea forțelor israeliene, întrucât războiul era purtat cu Egiptul, nu cu Iordania. Conducătorul Iordaniei nu a ascultat sfatul, fiindcă se temea că dacă nu va acționa va risca să-și piardă regatul. De asemenea, acesta a fost influențat în acțiunile sale de către președintele Nasser, care prin intermediul convorbirilor telefonice l-a convins că este stăpân pe situația cu Israelul, inamicul urmând a fi doborât.¹⁹

Răspunsul dat de către Israel forțelor iordaniene a fost cât se poate de ferm, distrugându-le 29 de avioane în drumul spre ocuparea Fâșiei Gaza, fapt realizat la data de 6 iunie 1967. În ziua următoare, la data de 7 iunie, forțele israeliene au continuat campania de cuceriri. Prin ocuparea sudului Sinaiului, armata israeliană a înaintat treptat ajungând să ia în stăpânire, la data de 8 iunie, întreaga Peninsula Sinai, întreg malul stâng al Canalului Suez aparținând de acum ocupației israeliene.²⁰

Istoricul cuceririlor israeliene din timpul războiului din 1956 se repetă, însă, de această dată, ambițiile obținerii de teritorii sunt mult mai mari.

La data de 10 iunie, Moscova anunța că va recurge la măsurile necesare de ordin militar, în cazul în care Israelul, care a fost atenționat să-și oprească campaniile de cuceriri, nu va înceta orice înaintare, întreaga lume fiind amenințată la acel moment cu izbucnirea unui război nuclear.²¹

Încetarea ostilităților are loc în mai multe etape, cu o oarecare întârziere datorată solicitărilor statelor arabe ca Israelul să părăsească necondiționat teritoriile ocupate, fiind până la urmă acceptate fără nici o

¹⁸ Ministerul Apărării Naționale (1985). *Unele concluzii reieșite din conflictele militare recente*, București, p.55.

¹⁹ Bregman, A. (2004). *Israel's Wars, A history since 1947*, New York: Ed. Routledge, p. 87.

²⁰ Marin Florea, *op. cit.*, p.195.

²¹ *Ibidem*.

condiție. Astfel, Iordania este prima care acceptă înțelegerea cu Israelul, la data de 7 iunie 1967. La data de 8 iunie capitulează Egiptul, iar la data de 10 iunie 1967 este încheiată înțelegerea de retragere a Israelului din Siria.²²

Organizația Națiunilor Unite adoptă la data de 22 noiembrie 1967, rezoluția 242, prin intermediul căreia era prevăzută retragerea Israelului de pe suprafața teritoriilor ocupate. Prevederile acestei rezoluții s-au dovedit a fi destul de neclare, lucru care a contribuit la iscarea conflictelor următoare.²³

La sfârșitul războiului, Israelul deținea o suprafață de 88.000 de kilometri în comparație cu cei 20.250 pe care îi deținea înaintea războiului. Pericolul distrugerii statului israelian de către forțele arabe a fost eliminat. Noile cuceriri teritoriale aveau, însă, să provoace disensiuni chiar în interiorul statului Israel, o parte a populației dorind întrebuițarea acestora, pe când cealaltă parte a locuitorilor evrei susțineau returnarea teritoriilor cucerite deținătorilor de drept.

Astfel, deși victoria obținută de pe urma Războiului de Șase Zile a îndepărtat pericolul extincției statului Israel, a adus în prim plan o nouă problemă, dezbinarea unității evreiești care până la acel moment a reprezentat sursa forței poporului israelian.

Situația Post conflict

Prin războiul preventiv pe care l-a declanșat, Israelul a reușit să întoarcă în favoarea sa situația care inițial îl cataloga drept victimă. În aceste condiții, Israelul reprezenta o amenințare și mai mare la adresa statelor arabe, mai ales pe fondul susținerii de care beneficia din partea Statelor Unite ale Americii. Extinderea statului israelian a pus capăt planului măreț al președintelui Nasser de realizare a unei unități pan-arabe.

Poziția Marilor Puteri în conflictul arabo-israelian

Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică au început să-și dezvolte și să își promoveze intens politica de extindere a zonelor de influență în perioada Războiului Rece. Începând cu anul 1955, SUA și URSS se aflau într-o competiție geopolitică pentru câștigarea influenței în Orientul Mijlociu, o zonă strategică pentru politica externă a ambelor puteri.

²² Herzog, C. (1983). *The arab-israeli wars: war and peace in the Middle East*, New York: Ed. Vintage Books, p. 356.

²³ Rezoluția 242 a Organizațiilor Națiunilor Unite.

Războiul arabo-israelian din anul 1967 demonstrează faptul că regiunea Orientului Mijlociu a devenit centrul de manifestare a cel puțin trei fronturi de rivalitate:

- Confruntarea dintre Est și Vest, mai ales după Criza Suezului, când URSS își face drept aliați Egiptul, Siria și Yemenul;
- Diferențele dintre anumiți actori statali regionali ce contribuie la instalarea unui climat de instabilitate în zonă;
- Conflictul arabo-israelian, care are abordări diferite și care afectează întreaga lume arabă²⁴.

Poziția Statelor Unite ale Americii

La aflarea veștii izbucnirii războiului, președintele american, Lyndon Johnson, prin intermediul unei declarații de presă a solicitat încetarea ostilităților. După încercarea eșuată de a se pune capăt conflictului, administrația Johnson a oferit un sprijin substanțial statului israelian prin furnizarea de capacități militare (tancuri, avioane de război) ce a permis consolidarea forțelor militare israeliene.²⁵

Liderul american privea conflictul din Orientul Mijlociu ca pe o posibilitate de ripostă împotriva expansiunii sovietice. Israelul era considerat un avanpost al democrației și liberalismului într-o regiune în care predomina autoritarismul. Astfel, unul dintre obiectivele majore ale Statelor Unite era reprezentat de promovarea legitimității statului israelian în conformitate cu principiile Cartei Organizației Națiunilor Unite. Acest lucru a contribuit la dezvoltarea unor relații foarte apropiate între SUA și Israel.

Decizia de lansare a atacurilor împotriva bazelor aeriene egiptene, în dimineața zilei de 5 iunie 1967, i-a aparținut premierului Levi Eshkol la insistențele Statului Major israelian. Acest lucru s-a realizat în pofida recomandării americane de a nu începe ofensiva militară. Deși au existat unele discuții contradictorii între liderii politici ai celor două state, relațiile dintre acestea au evoluat într-un mod pozitiv. Statele Unite și-a luat angajamentul de a asigura existența și securitatea statului Israel.

Susținerea evreilor din partea opiniei publice americane se datora similitudinii dintre SUA și Israel. Astfel, la fel ca Statele Unite, Israelul era considerat un stat democratic, liberal, cu o populație independentă și „curajoasă”. Această viziune asupra Israelului, alături de manifestarea unor puternice sentimente de compătire a acestora pentru persecuțiile suferite, mai ales, în timpul Holocaustului, au pus

²⁴ Florea, M., *op. cit.*, p. 205.

²⁵ Tyler, P.(2009). *A world of trouble, the White House and the Middle East-from the Cold War to the War on Terror*, New York: Ed. Douglas and McIntyre, pp. 3-8.

bazele susținerii statului israelian de către societatea internațională. Totodată, relațiile „speciale” dintre SUA și Israel fac referire la existența unor legături culturale, religioase, morale și istorice foarte puternice între cele două națiuni.²⁶

Relațiile dintre Statele Unite ale Americii și Israel au fost aduse în atenția mediului politic internațional odată cu izbucnirea „războiului de șase zile” din anul 1967. Poziția SUA favorabilă Israelului a stârnit o serie de controverse, liderii sovietici acuzând administrația de la Washington că a încurajat statul israelian să inițieze campanii de agresiuni asupra Egiptului și mai apoi asupra Iordaniei și Siriei.²⁷

Încă din prima zi de război, SUA se implică în mod activ, sprijinind Israelul, URSS sprijinind partea arabă, iar intervenția celor două forțe s-a făcut la prima vedere prin acordarea de ajutoare militare și economice. Perioada post-conflict găsește SUA tot de partea Israelului, relațiile economice și militare dintre cele două fiind tot mai strânse, lăsând Israelul fără alte variante. De asemenea, președintele american adoptă și sprijină sloganul israelian „Pacea contra teritorii”, americanii văzând în succesul israelian „victoria lumii libere”²⁸. Nu e de mirare faptul că SUA și URSS nu au sprijinit aceeași parte a acestui conflict și faptul că statele occidentale au susținut Israelul, iar URSS a susținut partea arabă, Egiptul și Siria.

Astfel, America a fost ambiționată în Orientul Mijlociu de politica îngrădirii, care promova împotrivirea față de expansionismul sovietic. Cu toate acestea, națiunile din Orientul Mijlociu nu împărtășeau aceleași idei strategice cu ale Statelor Unite, multe dintre ele considerând URSS nu o amenințare la adresa independenței lor, ci o alternativă benefică la concesiile venite din partea Occidentului²⁹.

Diplomația americană a manifestat un interes ridicat în rezolvarea diferendelor pe cale pașnică, însă eforturile lor au eșuat, ceea ce a atras după sine o confruntare indirectă între cele două superputeri. Poziția Statelor Unite s-a dovedit a fi una benefică atât pentru cauzele israeliene cât și pentru consolidarea statutului lor de mare putere în dauna intereselor Uniunii Sovietice.

Statele Unite ale Americii au susținut în mod necondiționat existența Israelului ca stat de drept, în special prin asigurarea securității frontierelor și combaterea amenințărilor constante venite dinspre puterile arabe. Acceptarea legitimității statului Israel de către forțele arabe reprezenta condiția primordială pentru

²⁶ Thomas, M. (2004). *American Policy Toward Israel, The power and limits of beliefs*, Ed. Routledge.

²⁷ Hurewitz, J. C. (1976). *The Struggle for Palestine*. New York: Schocken Books.

²⁸ Oren, M. (2003). *Six days of war: June 1967 and the making of the modern Middle East*, Londra: Ed. Penguin Books., p. 202.

²⁹ Kissinger, H., (2010). *op. cit.* pp.458-459.

instalarea unui climat de pace în zonă. În ceea ce privește negocierile de pace, “*liderii israelieni și americani definesc pacea ca pe o situație de normalitate care pune capăt revendicărilor și determină un statut legal permanent*”.³⁰

Prin politicile aplicate în Orientul Mijlociu, Statele Unite ale Americii au urmărit mai multe obiective. Cele mai importante interese au fost cele economice și comerciale, întrucât cea mai mare aprovizionare cu rezerve de petrol se făcea din zona teritoriilor arabe. De asemenea, un alt interes fundamental a fost reprezentat de împiedicarea expansionismului sovietic. Relațiile foarte apropiate ale Americii cu Israelul s-au datorat și angajamentului american de a asigura securitatea statului israelian și de a-l ajuta să aibă o evoluție prosperă.³¹

Poziția Uniunii Sovietice

În desfășurarea de forțe din perioada 5-10 iunie 1967, Uniunea Sovietică a susținut puterile arabe. Ceea ce au urmărit sovieticii prin implicarea în războiul din 1967 a fost obținerea stabilității și asigurării securității teritoriului sirian și, totodată, întărirea relațiilor dintre Egipt și Siria, state pe care liderii sovietici le considerau principale aliate, urmărind mobilizarea acestora în vederea pregătirii unui posibil atac israelian. Implicarea URSS în război venea pe fondul implicării americane.

În perioada premergătoare izbucnirii conflictului, a avut loc un schimb de telegrame între reprezentanții sovietici și americani în care era tratată problema războiului arabo-israelian, punându-se accent pe rezolvarea pe cale pașnică a acestuia. Sovieticii au lăsat să se înțeleagă în mod clar că „dacă Israelul va lua inițiativa unei acțiuni militare, Uniunea Sovietică va ajuta țările atacate”.³²

Prin încercările de a rezolva pe cale amiabilă conflictul, Uniunea Sovietică urmărea evitarea pericolului izbucnirii unui război nuclear.

URSS, pentru a-și extinde influența sovietică în Orientul Mijlociu a recurs la vânzarea masivă de armament Egiptului³³. Deși conducerea sovietică a susținut desfășurarea forțelor egiptene în Peninsula

³⁰ Kissinger, H. (2001). *Are nevoie America de o politică externă către diplomația secolului XXI*, București: Ed. Incitatus, p.141.

³¹ Beverley-Milton Edwards, Hinchcliffe, P. (2004) *Conflicts in the Middle-East since 1945*, New York: Ed. Routledge., p. 38.

³² Pierre, H. (2002). *Războiul de 6 zile - victorie compromisă*, București: Ed. Corint, p.25.

³³ Kissinger, H. (2010). *op. cit.*, p. 456.

Sinai, aceasta nu a fost de acord cu acțiunea președintelui Gamal Abdel Nasser de a bloca Strâmtoarea Tiran navigației israeliene.

Uniunea Sovietică, spijinind puterile arabe, a asociat înfrângerea acestora cu o diminuare a prestigiului lor la nivel internațional. Din moment ce arabii au fost învinși în cadrul războaielor, s-au iscat numeroase discuții și teorii a unei trădări din partea URSS. Uniunea Sovietică era nevoită, în aceste condiții, să-și reorienteze politica externă. Ea va întreprinde, mai ales în perioada post-conflict, o serie de acțiuni pentru a-și recăpăta rolul de mare putere în zonă.

Liderii sovietici se simțeau amenințați și de o posibilă implicare a Chinei în regiunea Orientului Mijlociu, sub pretextul acordării de ajutor umanitar și prin încercarea de a promova politici anti-sovietice cu scopul de a diminua influența acestora în zonă.

Consecințe și concluzii

Conflictul arabo-israelian a reprezentat o prelungire a tensiunilor deja existente între SUA și URSS din perioada Războiului Rece. În căutarea extinderii influenței în zona Orientului Mijlociu, SUA și Uniunea Sovietică au încercat să transforme statele din regiune în state „clientelare” menite să devină aliați de nădejde în realizarea propriilor lor interese.³⁴

Interesul major manifestat de cele două mari puteri în zona desfășurării conflictului s-a datorat în mare parte poziției strategice și resurselor bogate de petrol ale teritoriilor disputate. Doctrina Truman a stipulat clar că preocuparea americanilor era de a împiedica expansiunea sovietică în țările arabe, care constituia o amenințare la adresa intereselor strategice și a aprovizionării cu petrol.³⁵

Războiul dintre Israel și puterile arabe a avut un impact puternic asupra bipolarismului, întrucât a atras implicarea serioasă a celor două mari puteri, fiecare urmărind-și propriile scopuri și interese. SUA a fost cea care a ieșit victorioasă în urma angajării în conflict de partea Israelului, consolidându-și astfel rolul de superputere pe plan internațional și deținând un rol esențial în desfășurarea evenimentelor politice din Orientul Mijlociu. Nu este de mirare că nu există astăzi reacții vizibile din partea ONU la schimbul de atacuri de proporții inegale între combatanți, ci doar îndemnuri verbale la încetarea ostilităților³⁶. Prin lucrarea de față am urmărit analizarea conflictelor arabo-israeliene încă de la debutul lor, din anul 1948

³⁴ Richard Bordeaux Parker, (1996). *The Six Day War: A Retrospective*, University Press of Florida.

³⁵ Beverley-Milton Edwards, Peter Hinchcliffe, *op. cit.*, p.37.

³⁶ Ana-Maria Adamoae (2014). *Secretarul general al ONU a cerut încetarea imediată a confruntărilor dintre Israel și Hamas*, disponibil la: <http://www.evz.ro/secretarul-general-al-onu-a-cerut-incetarea-imediata-a-confruntarilor-dintre-israel-si-hamas.html> [accesat la 2 august 2014]

până în 1967, precum și a principalelor cauze și efecte ale acestora și pentru a putea desprinde rolul marilor puteri în desfășurarea evenimentelor - cu impact semnificativ pe plan regional și internațional, care explică întârzierea rezolvării litigiului din exterior.

În urma analizării conflictului, se conturează trei mari evidențe, care pot fi dezvoltate cu ușurință pe baza întregii lucrări:

- Noul statut de principală putere³⁷ în Orientul Mijlociu i-a conferit Israelului, în timp, capacitatea de a acționa nestingherit în vederea gestionării conflictului cu palestinienii, implicațiile organizațiilor internaționale fiind insesizabile (ONU, NATO – Israel fiind inclus în MNNA (Major non-NATO ally), operațiunile de apărare dobândind un caracter ofensiv.
- Descinderea tensiunii dintre israelieni și palestinieni a depășit natura religioasă și teritorială, mai importantă fiind acum exercitarea puterii căpătate după acest segment istoric și reducerea la tăcere a forțelor adverse;
- Dizolvarea Uniunii Sovietice a însemnat desăvârșirea parteneriatului dintre Israel și SUA, care până astăzi a rămas de neclintit, susținerea Israelului fiind recunoscută de toți președinții americani, justificată prin rațiuni politice și morale³⁸:

„Israel și America sunt parteneri istorici în căutarea globală după demnitate umană și libertate. Vom rămâne întotdeauna unii de partea altora.” (Ronald Reagan)

„Continua noastră căutare a păcii în Orientul Mijlociu începe cu recunoașterea faptului că legăturile ce unesc cele două țări ale noastre nu vor putea fi niciodată rupte.” (George Bush)

„America și Israelul au o legătură specială. Relația noastră este una unică între toate popoarele.” (Bill Clinton)

„Unul dintre cei mai importanți prieteni ai noștri este statul Israel.” (George Bush, Jr.)

„Perspectiva mea este că relația specială a Americii cu Israelul ne obligă să îi ajutăm în căutarea unor parteneri credibili cu care să facă pace, în același timp sprijinind Israelul împotriva dușmanilor care i-au jurat distrugerea.” (Barack Obama).

³⁷ George Titus Albu (2014). *Care sunt cele mai mari puteri militare din Orientul Mijlociu*, disponibil la: <http://www.ziare.com/international/razboi/care-sunt-cele-mai-mari-puteri-militare-din-orientul-mijlociu-1330111> [accesat la data 29 oct 2014]

³⁸ Christian Sălcianu, *Cârjă sau baston? Religia și politica americană pentru Orientul Mijlociu*, în *Semnele Timpului*, disponibil la: <http://semneletimpului.ro/revista/2010-05/carja-sau-baston-religia-si-politica-americana-pentru-orientul-mijlociu.html> [accesat la data 29 oct 2014]

Bibliografie

- Bregman, Ahron, *Israel's Wars, A history since 1947*, New York, Editura Routledge, 2004
- Dieckhoff, Alain, *Întruparea unei națiuni, Israel și modernitatea politică*, București, Editura Hassefer, 2010
- Florea, Marin, *Orientul Mijlociu înainte și după 1967: eseu de geopolitică*, București, Ed. Editura Universității de Apărare "Carol I", 2007
- Hazan, Pierre, *Războiul de 6 zile - victorie compromisă*, București, Editura Corint, 2002
- Herzog, Chaim, *The arab-israeli wars: war and peace in the Middle East*, New York, Editura Vintage Books, 1938.
- Hinchcliffe, Peter, Milton-Edwards, Beverley, *Conflicts in the Middle-East since 1945*, New York, Ed. Routledge, 2004.
- Hurewitz, J. C. *The Struggle for Palestine*. New York, Schocken Books, 1976.
- Kissinger, Henry, *Are nevoie America de o politică externă către diplomația secolului XXI*, București, Ed. Incitatus, 2001.
- Kissinger, Henry, *Diplomația*, București, Editura All, 2010
- Lazăr, Marius, *Noua geopolitică a Orientului Mijlociu, conflictul arabo-israelian*, publicat în *Annales Universitatis Apulensis – Historica*, Alba Iulia, Nr. 4-5, 2000-2001, 203-215, http://istorie.uab.ro/publicatii/colectia_auash/Annales_4_5/26.pdf, accesat la 29.04.2014.
- Massoulie, Francois, *Conflictele din Orientul Mijlociu*, București, Editura All, 2003.
- Oren, B., Michael, *Six days of war: June 1967 and the making of the modern Middle East*, Londra, Ed. Penguin Books, 2003.
- Parker, Richard, Bordeaux, *The Six Day War: A Retrospective*, University Press of Florida, 1996.
- Radosh Allis, Radosh Roland, *A Safe Haven, Harry S. Truman and the founding of Israel*, HarperCollins Publishers
- Thomas, Michael, *American Policy Toward Israel, The power and limits of belief*, Editura Routledge, 2004.
- Tyler, Patrick, *A world of trouble, the White House and the Middle East-from the Cold War to the War on Terror*, New York, Ed. Douglas and McIntyre, 2009.

Documente oficiale

Raportul Organizației Națiunilor Unite privind planul de împărțire a Palestinei, septembrie 1947

Rezoluția 242 a Organizațiilor Națiunilor Unite.

Ministerul Apărării Naționale, *Unele concluzii reieșite din conflictele militare recente*, București, 1985.

Surse web

Valentin Vioreanu (2012). *Harta evreilor: câți mai sunt în lume și unde locuiesc*, disponibil la:

<http://www.capital.ro/harta-evreilor-cati-mai-sunt-in-lume-si-unde-locuiesc-169706.html> (accesat la 15.08.2014)

Zahir Ebrahim (2010). *Palestine: The struggle forward*, disponibil la: <http://print-humanbeingsfirst.blogspot.ro/2010/05/palestine-theway-forward.html> (accesat la: 10.07.2014)

Hartă, *The Armistice line of 1949*, disponibilă la:

<http://www.angelfire.com/hero/eto/images/armistice.gif> [accesat la: 21.08.2014]

Hartă: *Sinai-Suez war, 1956*, disponibilă la:

<http://coursesa.matrix.msu.edu/~fisher/HST451/maps/Sinai-SuezWar.html> [accesat la: 20.08.2014]

Hartă: Cuceriri teritoriale ale Israelului 1949-1967,

<http://americanforeignpolicy.pbworks.com/f/middle-east%20pic.gif> [accesat la: 20.08.2014]

Ana-Maria Adamoae (2014). *Secretarul general al ONU a cerut încetarea imediată a confruntărilor dintre Israel și Hamas*, disponibil la: <http://www.evz.ro/secretarul-general-al-onu-a-cerut-incetarea-imediate-a-confruntarilor-dintre-israel-si-hamas.html> [accesat la 2 august 2014]

George Titus Albulescu (2014). *Care sunt cele mai mari puteri militare din Orientul Mijlociu*, disponibil la: <http://www.ziare.com/international/razboi/care-sunt-cele-mai-mari-puteri-militare-din-orientul-mijlociu-1330111> [accesat la data 29 oct 2014]

Country Report regarding the International Economic Environment.

Case Study: Canada

Gabriel Sapunaru, Marius Boghian, Raluca Boghian, Ovidiana Bulumac

Introduction

Choosing Canada as a potential business environment is mainly due to its stable and diversified economy, but also to the variety of its natural resources. Canada is a particular example of how to deal with the recession that struck the world in 2008. Its economy proves to be not only strong but also competitive. The rather strong institutional credibility, although fairly bureaucratic, together with the conservative pattern of managing the society and economy, offer Canada a nice perspective for developing business. As well, The Global Competitiveness Index 2012 registers Canada as the first country regarding the small number of procedures required to start a business. It takes only 5 days to start one. The independent legal framework and the ethical behavior of firms are also incentives of its global competitiveness.

In the present paper, Canada is mainly compared with the US, given the fact that they both pertain to the same economic environment and hemisphere, their economies are powerfully interconnected. With a strong and diversified internal market, but also with good trades especially with its neighbor, the United States (exports 73%, imports 49.52%), Canada can prove to ensure a good and stable business environment. Actually, the stability of its economy is the main argument for starting a business in Canada. One expects to find a protective business environment, with access to big sized markets.

Maybe as a curiosity, Canadians tend to follow high risk businesses in order to obtain greater profits, therefore they search for riskier countries to invest in. Nevertheless, one prefers Canada for its steady economic environment, although the profit rates are affected by the high taxation or slow growth.

Chapter 1. Short presentation of the country

Canada is the second largest country in the world, as territory, after Russia. In terms of population, it has over 34 million people, ranking 35 in the world (CIA Factbook). It is located in the Northern North America, bordering the North Atlantic Ocean on the East, North Pacific Ocean on the West, and the Arctic Ocean on the north. In the South it shares the longest unfortified border with the United States. Approximately 90% of the population is concentrated within 160 km of the US border (see Annex 1. Fig 1).

The terrain is composed mostly of plains with mountains in west and lowlands in southeast, while the climate varies from temperate in south to subarctic and arctic in north. It is also one of the world's richest natural resource countries, having iron ore, nickel, zinc, copper, gold, lead, rare earth elements, molybdenum, potash, diamonds, silver, fish, timber, wildlife, coal,

petroleum, natural gas, hydropower (CIA Factbook). Maybe its biggest natural resource is its 'water reservoirs'. Canada has more fresh water than any other country and almost 9% of Canadian territory is water; it has at least 2 million and possibly over 3 million lakes – that is more than all other countries combined.

Political and administrative context¹

Canada is a relatively young country that gained independence from Britain in stages, over the course of a century. It started on its path as a self-governing nation in 1867, when the British Parliament passed the British North America Act. This legislation formed Canada's written constitution until 1982, when Britain formally relinquished its authority over the Canadian constitution.

As its roots might suggest, Canada is a parliamentary democracy closely linked to the British form of government. It has established two levels of government – a federal authority that governs matters of national interest, and the 10 provinces² that govern matters of a more local interest. The Canadian Constitution also sets out the specific powers and jurisdictional limits for each level, with the intended result that each should have exclusive domain over certain aspects of government. For example, the federal government has been allotted authority over the regulation of trade and commerce, banking, patents, copyright and taxation. The provinces have authority over property and civil rights and the administration of justice on a provincial level. As would be expected, there are areas of overlap and the working principle is that of cooperation.

Canada's capital is Ottawa, in Ontario, also home of the federal government. Similar to the U.S. federal government, the Parliament of Canada has two legislative bodies through which proposed bills must pass before becoming law: the House of Commons, which has elected representatives, and the Senate, which is comprised of appointees. Canada has four principal political parties – Liberal Party of Canada, Conservative Party of Canada, Bloc Québécois and New Democratic Party of Canada. The political party that controls the most seats in the House (total 308) forms the ruling government of the day. Currently, from 2nd May 2011, the Conservative Party is the ruling political party.

Demography

In 1867, the year of Confederation, Canada's population was close to 3.5 million. Since then, the population size has grown steadily and has doubled about every 40 years. In recent years, however, the increase in population has slowed. In July 2011, Canada's population was estimated just under 34.5 million (see Annex 1. Fig 2).

¹ The information gathered here mostly pertains to Blakes Canadian Lawyers, *Doing Business in Canada*, 2012.

² Canada is actually divided in 10 provinces (Alberta, British Columbia, Manitoba, New Brunswick, Newfoundland and Labrador, Nova Scotia, Ontario, Prince Edward Island, Quebec, Saskatchewan) and 3 territories (Northwest Territories, Nunavut and Yukon).

The **rate of population growth in Canada has declined in recent years**. Canada's average annual growth rate in the interval 2000 to 2010 was 1.1%. The growth rate is expected to slow even further over the next several decades (0.9% between 2010 and 2060) (see Annex 1. Fig 3).

The population of Canada is ageing. In 2011, the median age in Canada was 39.9 years, meaning that half of the population was older than that and half was younger. In 1971, the median age was 26.2 years. Seniors make up the fastest-growing age group. This trend is expected to continue for the next several decades due mainly to a *low fertility rate* – below replacement (i.e. average number of children per woman), an *increase in life expectancy* (see Annex 1. Fig 4), and the *ageing of the baby boom generation*. In 2011, an estimated 5.0 million Canadians were 65 years of age or older, a number that is expected to double in the next 25 years to reach 10.4 million seniors by 2036. By 2051, about one in four Canadians is expected to be 65 or over³.

Since Confederation, **immigration has been an important contributor to Canada's population growth**. In 1913, immigration peaked at just over 400.000 immigrants. From 2001 to 2011, it averaged a little less than one quarter of a million (245.613) immigrants per year. Between 2001 and 2011, there were 2.456.133 immigrants and 464.765 emigrants, resulting in a net migration of about 1.991.000 persons (see Annex 1. Fig 5).

There is easy to notice a **trend towards urbanization in Canada**. Nowadays, only 20 % of population live in rural areas, meaning outside centres with a population of 1.000 inhabitants and outside areas with 400 persons per square kilometre (see Annex 1. Fig 6).

In matters of education, Canada is highly ranked by a 2003 multi-country study from the European Commission (second, after Finland, from a list of 17 countries). Regarding literacy, 99% of its population aged 15 and over can read and write. The school life expectancy is 17 years (CIA Factbook). **Canada's education strength is in its public system that provides many Canadians with a good education and the basic skills they need to enter the workforce and achieve substantial success**. The system's primary focus is on delivering education to young people, aged 5 to 25 and over the past 15 years, raising the high-school graduation rate has been a major educational priority. Canada's main minus is its underperformance in the highest levels of skills attainment. Canada produces relatively few 'high-end' graduates with PhD's (see Annex 1. Fig 8).

Institutional framework

Canada is a very good example of sharing good basic requirements for starting a business. Its institutions are supporting the business environment, either local or foreign investors. Its

³ Data according to Human Resources and Skills Development Canada, calculations based on Statistics Canada. Estimates of population, by age group and sex for July 1, Canada, provinces and territories, annual (CANSIM Table 051-0001); and Statistics Canada. Projected population, by projection scenario, sex and age group as of July 1, Canada, provinces and territories, annual (CANSIM table 052-0005). Ottawa: Statistics Canada, 2011.

institutions are ranked 11th in The Global Competitiveness Index 2012-2013, from a list of 144 countries, better ranked than its overall competitiveness index (14th). As well, the infrastructure occupies the 13th place in this index of 144 countries. Nevertheless, one of the most problematic factors for doing business in Canada is considered to be the inefficiency of government bureaucracy, while tax rates and tax regulations occupy the 5th and 6th place.

The strengths of Canadian institutional framework are represented by the *strength of investor protection* (no. 5 from the 144 list), the *judicial independence* (no. 5 from 144), the *strength of auditing and reporting standards* (6th of 144) and a *transparency of the government policymaking* (11th of 144)⁴. On the other side, taxes seem to pose most of the problems regarding opening a business in Canada. There are two sorts of taxations, given also the Canadian administrative context: both local (the province) and federal.

Banking sector

Although the banking sector in Canada is considered as the most efficient and safest in the world (Global Competitiveness Index), being ranked by the World Economic Forum ‘as the world’s soundest’⁵, the third most problematic factor for doing business in Canada is perceived as the *access to financing*.

The strongest most powerful banks in Canada are referred to as the ‘Big Six Banks’, meaning National Bank of Canada, Royal Bank, The Bank of Montreal, Canadian Imperial Bank of Commerce, The Bank of Nova Scotia and TD Canada Trust⁶. Altogether, these banks have managed to obtain \$23.6 billion in profits during 2011⁷. This shows the ability of the banking sector to adapt to face challenges imposed by the recession, by the new regulatory changes and to offer stability to the economic environment.

Transport and telecommunication infrastructure

A well developed and efficient transportation infrastructure offers support to the business community. The overall quality of the infrastructure is ranked 15th by the Global Competitiveness Index 2012-2013, rather poorer than the overall rank of Canada at this competitiveness index (14th). As well, the quality of railroad infrastructure scores the 15th place. Close by, the quality of port infrastructure and the fixed telecommunication lines are ranked 16th from the 144 list of countries. A problem Canada shares is that of mobile telecommunication, it is the 111th in the world at this indicator, the high costs of having a mobile phone discouraging the increase of this sector.

⁴ The data is offered by The Global Competitiveness Index 2012-2013, pp.130-132.

⁵ <http://www.cba.ca/en/media-room/65-news-releases/536-good-news-for-all-canadians-world-economic-forum-again-ranks-canadas-banks-as-the-worlds-soundest> (February 2013).

⁶ According to <http://www.investopedia.com/terms/b/bigsixbanks.asp#axzz2KZAs6KLg> (February 2013).

⁷ According to PricewaterhouseCoopers, *Canadian Banks 2012. Perspectives on the Canadian banking industry*.

Chapter 2. Macroeconomic environment and economical development

This chapter is designed to provide a comprehensive image of the Canadian macroeconomic environment with a special focus on the evolution of main economic indicators during the post recession years.

In 2011 Canada was ranked the 11th largest economy of the world by the size of its GDP and 2nd largest in the North America geo-economic region according to the United Nations, International Monetary Fund, World Bank and CIA World Factbook (2000 -2012) with a GDP value of 1,736 billion US \$. The Eurozone and United States occupy the first two places on top, the last being also the biggest trade partner of Canada. Canada enjoys a substantial trade surplus with the US, which absorbs about three-fourths of Canadian exports each year. Canada is the US's largest foreign supplier of energy, including oil, gas, uranium, and electric power⁸.

During 2011, Canadian economy continued to strength, in a challenging international environment where United States and the EU grow by only 1.7 percent and 1.6 percent, respectively. With an economic activity impacted by external shocks as natural disasters in Japan and the in depth of the EU crisis, Canada's growth in 2011 was mainly driven by domestic strengths.

“Business investment and confidence rose and many new jobs were added during the year, carrying the employment level over the pre-recession peak. With the manufacturing sector still operating at roughly four fifths of its capacity, the Bank of Canada conducted an easy monetary policy that was not limited by concerns about inflationary pressures. One downside to the current prolonged period of low interest rates is Canada's record-high household debt, with the consumer debt-to-personal disposable income ratio now above 150 percent”⁹.

In terms of Nominal GDP evolution (*see Figure 1, Chapter Annex 2*), 2009 was one of the toughest years in the country economic history, marked by a contraction of -2.7 %. Still Canadians' effort and prudent economic policy helped them register next year a major increase up to a positive value of 3.2 %. The trend moderate for 2011 at 2.4 %.

Tabel 1. Source: <http://databank.worldbank.org>

	2009	2010	2011
Nominal GDP (current US\$)	1,337,577,639,751.55	1,577,040,082,217.76	1,736,050,505,050.51
GDP growth (annual %)	-2.77	3.21	2.46

The GDP value of Canada represents 2.80 percent of the world economy.

⁸ <https://www.cia.gov>

⁹ Canada's State of Trade: Trade and Investment Update 2012, <http://international.gc.ca>

In the table above there are stated the nominal values of GDP evolution for the 2009 – 2011 period. As a result, taking price levels (or inflation) into account it helps a potential investor when making comparisons between different time periods. But adjusting the values for inflation and removing inflationary pressures we get to values, expressing the Real GDP and Real GDP Rate Growth.

“It measures progress or the rate of expansion of the economy's capacity to produce output (goods and services). It is examined as a measure of the short-term stability or instability of the Canadian economy. GDP growth is also reflective of the future consumption possibilities for the nation and is the main source of improvements to our standard of living over time. Economic growth occurs from accumulating human capital (knowledge and skills), investing in physical capital (factories, machinery and equipment) and the implementation of new technologies in the production process”¹⁰.

For investors, Real GDP is the one indicator that says the most about the health of the economy and the advance release will almost always move markets. It is by far the most followed, discussed and digested indicator out there - useful for economists, analysts, investors and policy makers. The general consensus is that 2.5-3.5% per year growth in real GDP is the range of best overall benefit; enough to provide for corporate profit and jobs growth, yet moderate enough to not incite undue inflationary concerns.

Canada's real GDP contracted by 2.8 percent in 2009 in recession peak, but economic activity rebounded in 2010 with 3.2-percent growth. In 2011, real GDP continued to recover, but at a slower pace, increasing 2.46 percent for the year as a whole. For 2012, according to CIA Factbook, the GDP Real Growth Rate is situated at 1.9 %, registering a contraction of -0.5. (See *Figure 2 in the Chapter Annex*)

Another relevant aspect of Canada development is to look at GDP evolution through the purchasing power parity perspective (PPP). This gives the gross domestic product (GDP) or value of all final goods and services produced within Canada in a given year. “A nation's GDP at purchasing power parity (PPP) exchange rates is the sum value of all goods and services produced in the country valued at prices prevailing in the United States. This is the measure most economists prefer when looking at per-capita welfare and when comparing living conditions or use of resources across countries”¹¹. The GDP (PPP) values have continuously rise from 1.277 billion in 2009 to 1,414 billion in 2011. Even with taught economic conditions, Canadians kept their investments activities to a confidence level, adding every more value to their services and products, increasing their competitiveness as nation. (See *Figure 3, in the Chapter Annex*)

¹⁰ *Understanding GDP and Economic Growth*, <http://www.ic.gc.ca>

¹¹ www.indexmundi.com

Regarding the distribution of GDP PPP on population factor based on purchasing power parity (**GDP PPP/ capita**) is gross domestic product converted to international dollars using purchasing power parity rates, where an international dollar has the same purchasing power over GDP as the U.S. dollar has in the United States. GDP is the sum of gross value added by all resident producers in the economy plus any product taxes and minus any subsidies not included in the value of the products. It is calculated without making deductions for depreciation of fabricated assets or for depletion and degradation of natural resources. Canada increased in absolute values from 38.100 US\$ in 2009 (the lowest level since 2007) to more than 41.000 US\$ on 2011 overall. (See the Figure 4, in the Chapter Annex). The values were calculated as of 1st of July of every year.

In terms of nominal GDP values, the GDP per capita registered an increase from 39,656 US\$ in 2009 to 2010 and 2011 of 46,212 US\$ and 50,345 US\$ respectively.

GDP also provide a detailed perspective of infrastructure and investment activity in Canada under the index of **Gross fixed capital formation** as a percentage (%) of GDP. It includes land improvement works, plant, machinery, and equipment purchases; the construction of roads, railways, and the like, including development of schools, offices, hospitals, private residential dwellings, commercial and industrial buildings and net acquisitions of valuables. According to the World bank statics, Canadian Gross Fixed Capital Formation saw an increase of 123 base points during 2009 – 2011 period from 21.32% to 22.54 % of GDP in 2011.

But, even if the overall economic evolution is positive and the business environment remains attractive, Canada has some particularities in terms of **GDP distribution by sectors**. Two thirds of the GDP is generated by the services sector while the 2nd place is occupied by industry with an estimate participation of 28.6 % (2012 estimation by CIA Factobook) and finally agriculture, with 1.8% of GDP. These figures clearly indicate a highly competitive service sector however the industry is a real contributor to GDP and one of the most developed in the region. Industrial activities have had a greater growth in goods production than in services production.

All goods-producing sectors grew in 2011, with utilities (up 4.4 percent) leading the way. The increase in natural gas distribution (up 6.5 percent) contributed the most to the growth in utilities. Electric power generation advanced 4.4 percent in 2011.

Growth in the mining, oil and gas extraction sector (up 4.3 percent) was close behind utilities, driven by oil and gas extraction, its dominant component, which increased 3.1 percent during the year.

The construction sector grew 4.1 percent during the year, driven by the 6.9-percent advance in engineering, repair and other construction activities.

A solid growth was registered in other areas, especially in machinery and metal manufacturing. Real output in machinery manufacturing expanded 16.3 percent and exceeded pre-crisis levels; output in computer and electronic product manufacturing expanded 5.5 percent; and output in electrical equipment, appliance and component manufacturing expanded 5.9 percent, all of these increases greater than in 2010.

Output in services, traditionally less volatile than output in goods, grew 2.2 percent overall.

Analysis of the expenditure components of GDP (Figure 5) shows that most of the GDP growth in 2011 was due to increased business expenditures, which contributed 1.79 percentage points to the increase in real output.

The bulk of the growth in business investment came from investment in machinery and equipment as the same pace as investments in non-residential structures (13.7 %).

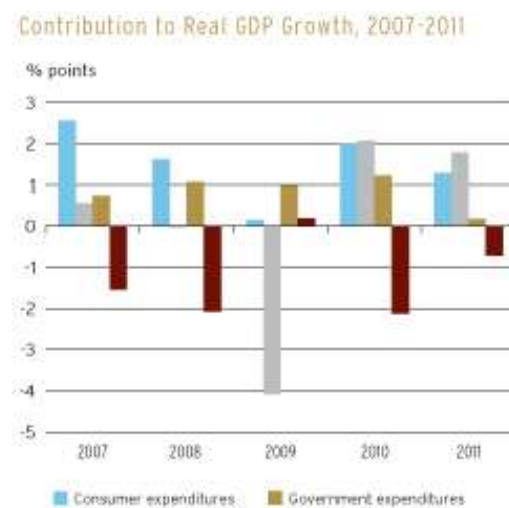

Figure 1. Source: <http://international.gc.ca>

Tabel 2. Source: WTO Secretariat

	2007	2008	2009	2010	2011
Consumer expenditures	2.563	1.624	0.143	2.014	1.288
Business expenditures	0.554	0.025	-4.083	2.073	1.787
Government expenditures	0.728	1.071	0.985	1.222	0.166
Net exports	-1.541	-2.071	0.187	-2.12	-0.719

Contribution to Real GDP Growth, 2007-2011

“Real personal expenditures on consumer goods and services slowed down in 2011, increasing only 2.2 percent. This added 1.29 percentage points to real GDP growth, a reduction from the 2.01-percentage point contribution the year before. Among major sectors, real consumer expenditures rose the most in the clothing and footwear sector in 2011, while furniture, furnishings and household equipment and maintenance was the slowest-growing of the major sectors.

Government contribution to the growth in real GDP was the lowest in five years, totalling 0.17 percentage point. Total government spending and investment grew only 0.5 percent in 2011. In the same time, **Government debt** maintained the same level in 2011 and 2012 (estimation of International Monetary fund) of 85% of GDP, but increasing from 83.6% in 2009. (See Figure 7 in the Chapter Annex)

Real exports and imports of goods and services rose by 4.4 percent and 6.5 percent, respectively. Slower export growth slowed the contributions of exports to GDP to 1.33 percentage points in 2011, down from 1.83 percentage points in 2010. However, the negative contribution

from growth in real imports decreased even more, from 3.95 percentage points in 2010 to 2.05 percentage points in 2011. As a result, trade was a drag on growth last year, but to a much lesser extent than in three of the previous four years: the net exports contribution was negative 0.72 percentage point last year, an improvement on the negative 2.12-percentage points contribution in 2010¹².

Dividing the nominal GDP value by the real GDP value (nominal GDP adjusted by inflation) and multiplying by 100 we get the GDP deflator, also known as the implicit price index. It tracks the cost of all new, domestically produced, final goods and services in an economy relative to the purchasing power.

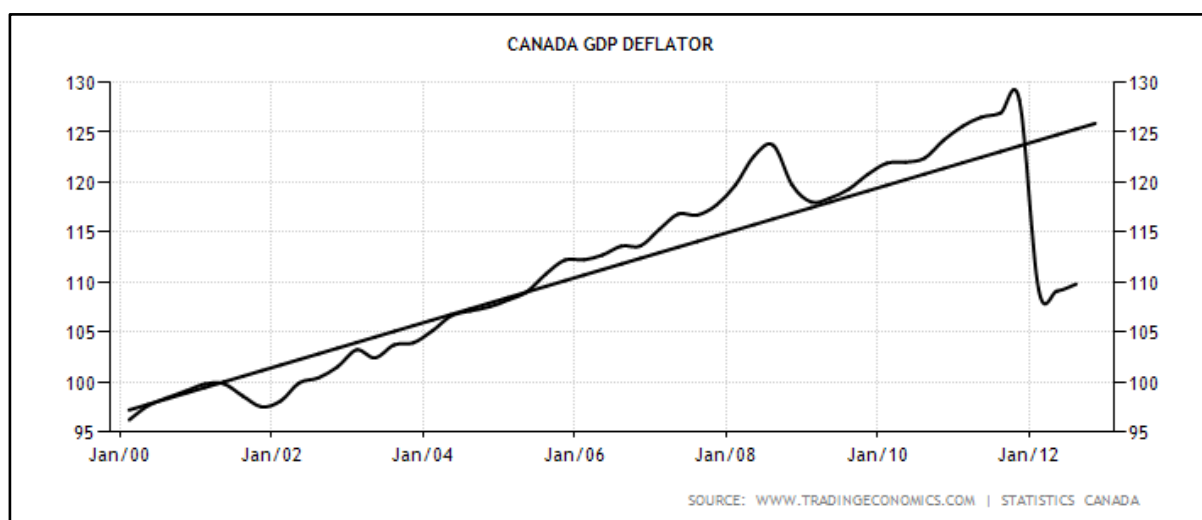

Figure 2. Canada - GDP Deflator

GDP Deflator in Canada increased to 109.80 Index Points in the third quarter of 2012 from 109.10 Index Points in the second quarter of 2012. Historically, from 1961 until 2012, Canada GDP Deflator averaged 66.84 Index Points reaching an all time high of 128.20 Index Points in November of 2011¹³.

The exchange financial course evolution

Being the center of financial market, the Canadian dollar continued to strength its position against the US\$ for the past two years (2010 – 2011), but declined by 0.8 % compared to Euro and 5.3 % compared to Japanese Yen. With the movements on monetary market, **inflation** another important indicator reveals the evolution of Canadian economy in terms of a general level of prices of goods and services in an economy over a period of time.

Inflation rose 2.9 percent over the course of 2011, following an increase of 1.8 percent in 2010, as reflected by the basket of goods and services used by Statistics Canada in the calculation of its Consumer Price Index (CPI). Faster inflation in 2011 was largely due to higher prices for

¹² Canada's State of Trade: Trade and Investment Update 2012, <http://international.gc.ca>

¹³ www.tradingeconomics.com

gasoline and food items. The 2011 increase was slightly higher than the annual average growth rates observed in the early 2000s.

Tabel 3. Source: Statistics Canada

Year	Annual inflation rate
2012	1.5%
2011	2.9%
2010	1.8%
2009	0.3%
2008	2.4%

In the same time, inflation gives the measure of annual percentage change of Consumer Price Index (CPI). CPI is an indicator of the changes in consumer prices experienced by the target population. "The CPI measures price change by comparing, over the same period of time, the cost of a fixed basket of goods and services. This basket is based on the expenditures of the target population in a certain reference period, currently 2009. Since the basket contains goods and services of unchanging or equivalent quantity and quality, the index reflects only pure price movements"¹⁴). CPI is based on eight major components: "food", "shelter", "household operations, furnishings and equipment", "clothing and footwear", "transportation", "health and personal care", "recreation, education and reading", and "alcoholic beverages and tobacco products". Prices rose in all eight major components during the year, with transportation and food continuing to post the largest increases.

The rate of inflation was higher than last year in seven of the eight major components of the CPI.

Tabel 4.CPI Annual evolution. Source: Statistics Canada

Year	Annual
2012	121.7
2011	119.9
2010	116.467
2009	114.433
2008	114.092

The CPI for Canada is calculated and issued by the Statistics Canada. CPI data is calculated on a monthly basis and is usually released during the third week of the month around the 20th. Consumer Price Index (CPI) in Canada decreased to 121.20 Index Points in December of 2012 from 121.90 Index Points in November of 2012 (*See Figure 7 in the Chapter Annex*).

Trends in Canada CPI

On March 27, 2013, with the release of the Consumer Price Index (CPI) for February, Statistics Canada will publish an updated basket of goods and services.

This move implements one of the key objectives of the CPI Enhancement Initiative, a five-year program designed to improve the CPI's accuracy and relevance. Under these new measures, the basket will be updated every two years instead of every four years.

¹⁴ www.investopedia.com

The CPI tracks price movements for a representative 'basket' of about 600 goods and services Canadians purchase over time. It is updated periodically to ensure that the CPI remains representative of consumer spending patterns. This is essential, as it is widely used as an indicator of the change in the general level of consumer prices, or the rate of inflation.

In addition, a revised weighting pattern for items in the basket will be published. The revised weights, indicating the relative importance of the basket items, are primarily determined by Statistics Canada's Survey of Household Spending. It collects information on the buying habits of about 20,000 Canadian households.

The new weighting pattern will be based on consumer spending in 2011. It replaces the current weights, which are based on spending patterns in 2009.

In addition, because of the Enhancement Initiative, the elapsed time between the basket weight reference year and the date at which the update is published has been shortened by three months. As a result, the CPI will have more current weights sooner, improving their representative nature.

Alternative indicators to assess the Canadian business environment

Growth Competitiveness Index (GCI) analyzes the potential of Canadian economy to sustain growth on medium and long term. The index is focusing on placing the development potential of a country in a world's top based on 12 different economic aspects of that economy. "To maintain competitiveness at this stage of development, competitiveness hinges mainly on well-functioning public and private institutions (pillar 1), appropriate infrastructure (pillar 2), a stable macroeconomic framework (pillar 3), and good health and primary education (pillar 4).

As wages rise with advancing development, countries move into the efficiency-driven stage of development, when they must begin to develop more efficient production processes and increase product quality. At this point, competitiveness becomes increasingly driven by higher education and training (pillar 5), efficient goods markets (pillar 6), efficient labor markets (pillar 7), developed financial markets (pillar 8), the ability to harness the benefits of existing technologies (pillar 9), and its market size, both domestic and international (pillar 10).

Finally, as countries move into the innovation-driven stage, they are only able to sustain higher wages and a higher standard of living if their businesses are able to compete by providing new or unique products. At this stage, companies must compete by producing new and different goods using the most sophisticated production processes (pillar 11) and through innovation (pillar 12)¹⁵.

¹⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Global_Competitiveness_Report

The Canada competitiveness analysis is integrated in the Global Competitiveness Report, an annual publication issued by World Economic Forum.

As a four-year retrospective of North America region, Canada & US marked declining evolution.

Tabel 5. Global Competitiveness Index (North America)

Global Competitiveness Index (North America)						
Period	Canada (1 to 7 scale)	Rank	Tendency	USA (1to7 scale)	Rank	Tendency
2012 - 2013	5.27	14 (144)	↓	5.47	7 (144)	↓
2011 – 2012	5.33	12 (142)	↓	5.43	5 (142)	↓
2010 – 2011	5.30	10 (139)	↓	5.43	4 (139)	↓
2009 – 2010	5.33	09 (133)	N/A	5.59	2 (133)	↓

According to the Global Competitiveness Report 2012 – 2013, Canada falls two positions to 14th place in this year's rankings. Although Canada continues to benefit from highly efficient markets (with its goods, labor, and financial markets), well-functioning and transparent institutions, and excellent infrastructure, it is being dragged down by a less favorable assessment of the quality of its research institutions and the government's role in promoting innovation through procurement practices. In a similar fashion, although Canada has been successful in nurturing its human resources compared with other advanced economies, the data suggest a slight downward trend of its performance in higher education, driven by lower university enrolment rates and a decline in the extent to which staff is being trained at the workplace¹⁶.

Economic Freedom Index (by Heritage Foundation)

The economic freedom is an essential condition for any country economy has a sustainable development being related to all it concerns that economy: incomes, human development, democracy, value of services and goods, etc.

The economic freedom index is a compelled measurement of 10 main components grouped into four different areas such as: Rule of Law, Government intervention, Regulatory Efficiency and Open markets. Each of these 10 components are individually scored to a scale from 0 to 100 point and the average of scores gives the country total economic freedom indicator. Annually, the Heritage Foundation releases the Global Freedom Report.

According to 2013 index, Canada's score is 79.4, being ranked the 6th freest country in the world and first in North America Region¹⁷. (See Figure 08 in the Chapter Annex).

¹⁶ http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf

¹⁷ <http://www.heritage.org/index/country/canada>

Compared to its principal trade partner, US, Canada scores better on 3 main components of the index: Business freedom 91.7 vs 90.5 (Canada vs. US), Investment Freedom 75 vs. 70 and Fiscal Freedom 79.8 vs. 69.3. The Business freedom score is also the highest obtain by Canada.

The Corruption Perception Index (by Transparency International)

The Corruption Perceptions Index (CPI) ranks countries and territories based on how corrupt their public sector is perceived to be. It is a composite index – a combination of polls – drawing on corruption-related data collected by a variety of reputable institutions. The CPI reflects the views of observers from around the world, including experts living and working in the countries and territories evaluated.

The CPI scores and ranks countries/territories based on how corrupt a country's public sector is perceived to be. It is a composite index, a combination of surveys and assessments of corruption, collected by a variety of reputable institutions. The CPI is the most widely used indicator of corruption worldwide¹⁸.

The 2012 CPI draws on data sources from independent institutions specialising in governance and business climate analysis. The sources of information used for the 2012 CPI are based on data gathered in the past 24 months. The CPI includes only sources that provide a score for a set of countries/territories and that measure perceptions of corruption in the public sector.

The Corruption Perceptions Index ranks countries and territories based on how corrupt their public sector is perceived to be. A country or territory's score indicates the perceived level of public sector corruption on a scale of 0 - 100, where 0 means that a country is perceived as highly corrupt and 100 means it is perceived as very clean. A country's rank indicates its position relative to the other countries and territories included in the index.

Canada historically ranked in the category of very clean countries: 2012 – 84 (Rank 9 / 176), 2011- 87 (Rank 10 / 182), 2010- 89 (Rank 6 / 178), 2009 – 87 (Rank 8 / 180), 2008 – 87 (Rank 9 / 180)¹⁹.

Bribe Payers Index (BPI) (by Transparency International)

The Bribe Payers Index is a tool capturing the supply side of international bribery, specifically focusing on bribes paid by the private sector.

The 2011 Bribe Payers Index is the fifth edition of the index, ranking 28 of the world's largest economies according to the likelihood of firms from these countries to bribe when doing business abroad.

It is based on the results of Transparency International's 2011 Bribe Payers Survey. This asked 3,016 senior business executives in 30 countries around the world for their perceptions of

¹⁸ http://cpi.transparency.org/cpi2012/in_detail/

¹⁹ *Global barometer of corruption* / <http://qcb.transparency.org/qcb201011/results/>

the likelihood of companies, from countries they have business dealings with, to engage in bribery when doing business in their country.

The Bribe Payers Index scores are anchored to the 0 – 10 parameters of the scale. A score of 0 corresponds with the perceptions of business people around the world that companies from that country always pay bribes when doing business abroad. A score of 10 corresponds with the perception that companies from that country never engage in bribery when doing business abroad. A score of 10 is therefore the highest that every country should aim for, as anything less than a 10 is an indication that companies from these countries are perceived to engage in bribery to some degree when doing business across borders²⁰. In 2011, Canada scored 8.5 out of 10 maximum points, which placed her on the 6th in the Bribe payers index. (See Figure 9 in the chapter Annex).

La construction de l'Union Européenne

drd. Andreea Acasandre

« *L'Europe des Six évita des écueils, surmonta des obstacles et des crises...* »
(Lecerf, 1965 : 7).

Sociologie de l'Unité Européenne

L'idée d'une Europe unie est née juste après la fin de la Seconde Guerre mondiale, sur des raisons économiques et politiques, principalement. « *Dans le contexte de confrontation entre l'Est et l'Ouest, l'attitude des dirigeants américains face à l'unification de l'Europe s'est sensiblement modifiée après 1945.* » (Bitsch, 2004 : 32). Après la Seconde Guerre mondiale, les conflits entre les États-Unis d'Amérique et l'Union soviétique continuaient d'être présents au niveau global. Dans ce contexte, l'idée d'une Europe Occidentale unie semblée comme « *une barrière efficace contre le communisme* » (Bitsch, 2004 : 32) pour les pouvoirs de l'Occident, pour les États-Unis d'Amérique. C'est ainsi que les pouvoirs de l'Ouest sont alliés pour la première fois pour lutter contre les pouvoirs de l'Europe de l'Est.

L'émergence du communisme en Europe Orientale a été le premier pas vers l'écart entre les pays Est et Ouest européennes. Les ruptures sont complexes, en étant, maintenant, tant économiques comme culturelles, urbaines, architecturales, sociales et ainsi de suite. Cet article traite le problème des coupures sociales urbaines européennes d'aujourd'hui, en regardant les aspects historiques qui ont conduit à leur apparition et développement. Est envisagé l'intervalle depuis la fin de la Seconde Guerre mondiale jusqu'au moment actuel de l'Union européenne, en 2014.

Au niveau politique, l'Union européenne est vue comme une modalité d'éviter les possibles conflits armés dans le futur (entre les futurs alliés) et de se constituer comme un pouvoir qui se pose en contraste avec les idées de l'Union Soviétique et ses satellites. L'unité européenne visait, en 1965, la création d'une nouvelle unité politique, qui se posait en opposition à la politique développée par l'union Soviétique dans l'Europe de l'Est.

« Créer l'Europe, unir les combattants d'hier, les souder en une seule nation, faire surgir une nouvelle unité politique forte et pacifique, serait-ce possible?... jamais des nations d'une telle envergure, si lourdes d'histoire et d'intérêts, si riches de culture, n'avaient été en jeu. Unir l'Europe, c'était un rêve! » (Lecerf, 1965 : 11)

L'Union Européenne a été fondée, de sa naissance, sur des intérêts politiques. La peur de l'émergence d'un autre conflit armé était présente autant au niveau Européen qu'au niveau des États-Unis d'Amérique. La construction d'une Europe Unie a été invoquée pour la première fois par W. Churchill, en 1943. Lecerf nous dit que *« Churchill lui-même, en mars 1943, parlait à la radio d'une Europe unie. Pas d'échos. Il était encore trop tôt. »* (1965 : 15). C'était encore Churchill qui, le 19 septembre 1946, prononce un discours sur la nécessité d'unir l'Europe. Il soutient l'idée que, s'il y a des pays qui ne peuvent ou qui ne veulent faire partie de cette union, l'union doit néanmoins être faite, sans eux.

Trois mois après ce discours, Churchill fonde, en Grande-Bretagne, *the United Europe Movement* (1). Quelques mois plus tard, en France, était créé *le Conseil français pour l'Europe unie* (2). Après le discours de Churchill, dans quelques pays de l'Europe Occidentale avait été fondé *la Ligue européenne de coopération économique* (3), en comprenant *« des industriels, des économistes et des syndicalistes »*. (Lecerf, 1965 : 15). La quatrième union était fondée sous le nom de *l'Union européenne des fédéralistes* (4), en décembre 1946. Toujours en 1946 se sont formés *les Nouvelles Équipes Internationales* (5). Au début de 1947 est né *« ce qui deviendra, l'année suivante, le mouvement socialiste pour les États-Unis d'Europe »* (6) (Lecerf, 1965 : 16)

À la moitié de 1947 est formée, sous la présidence de M. Georges Bohy, *l'Union parlementaire européenne*. (7)

Dans un an et demi, ce sont fondés, dans l'Europe Occidentale, sept mouvements, en ayant comme but commun, l'unification européenne. Ainsi est formé *le Comité international de coordination pour l'Europe unie*, sous la présidence de M. Duncan Sandys, qui a comme première tâche, la préparation d'un *congrès de l'Europe*. Ce congrès sera organisé en mai 1948, présidé par W. Churchill.

En octobre 1948, le Comité international de coordination pour l'Europe unie se transforme en *« Mouvement européen »* en étant de façon permanente. En 1951, six États créant *la Communauté européenne du charbon et de l'acier* (C.E.C.A.). Il s'agit de France, Belgique, Italie, Luxembourg, les Pays-Bas et l'Allemagne de l'Ouest.

Politiques de l'Union Européenne

L'Union Européenne représente, en 2014, un partenariat politique et économique qui réunit 28 pays. Elle a une population de plus de 508 millions habitants et sa surface est environ 4 380 000 km².

Le premier traité européen a été signé à Paris le 18 avril 1951, en étant mis en vigueur le 23 juillet 1952. C'était le traité qui instaura la Communauté européenne du charbon et de l'acier des « six » (C.E.C.A.), en ayant comme principal objectif l'élimination des « *différentes entraves aux échanges et de créer un marché commun dans lequel les produits charbonniers et sidérurgiques des États membres circuleraient librement* » (Moussis¹, 2005 : 20). Le CECA expira le 23 juillet 2002.

Le suivant traité, instituant le marché commun, principalement, (CEE) mais aussi le CEEA (Communauté européenne de l'énergie atomique) a été signé à Rome, le 25 mars 1957 et a été mis en vigueur le 1er janvier 1958. Il est le premier traité qui définissait la construction de l'Union. Le principal objectif du CEEA était de créer un marché commun pour les matériaux et équipements nucléaires, « *d'un système de contrôle de l'utilisation pacifique de l'énergie nucléaire, ainsi que des normes communes de sécurité* » (Moussis, 2005 : 20) pour la population. Le marché commun comprenait aussi un programme complexe de recherche, dans un centre de recherche qui était commun pour tous les pays signataires de l'accord.

Le principal but du CEE était d'instaurer un marché commun pour tous les États membres de la communauté. Les premières politiques communes ont été établies ici, en visant quatre libertés fondamentales : la libre circulation (des produits, des travailleurs salariés, du capital) et la libre prestation des services. Le traité lui-même représentait l'image d'un marché commune, qui avait d'être maintenu intacte jusqu'au 1985, quand les États membres de la Communauté européenne (en nombre de dix à ça date) sont d'accord de réviser le Traité de Rome. *L'Acte Unique Européen* modifiant le Traité du Rome entre en vigueur le 1er juillet 1987. La communauté avait déjà douze États dans sa structure, avec l'entrée d'Espagne et du Portugal, l'année précédente. L'Acte complète le traité avec des nombreuses politiques communes, spécialement dans « *les domaines social, de l'environnement, de la recherche et de la technologie* ». (Moussis, 2005 : 20)

Le 7 février 1992, à Maastricht, sont signés le traité sur l'Union européenne (TUE) et le traité instaurant la Communauté européenne, le TCE. Le traité entre en vigueur le 1er

¹ Licencié en droit et en économie, Docteur en relations économiques internationales, Ancien conseiller à la Commission européenne

novembre 1993, instaurant « l'Union des Douze ». À l'intérieur de l'Union, les politiques communes ont été renforcées et des autres ont été ajoutés, comme, par exemple, celles qui portent sur l'économie, sur l'éducation, la culture et la santé publique. Le principal objectif visé à travers cette multitude des politiques publiques était d'obtenir une intégration multinationale plus vite possible, en rappelant, même dans son préambule, « *l'importance historique de la fin de la division du continent européen* » (Moussis, 2005 : 8). À la suite de ce traité a été adoptée la monnaie unique européenne.

Le traité de l'Union Européenne (TUE) a été révisé le 17 juin 1997 à Amsterdam. À cette date, des politiques communes nouvelles ont été ajoutées, notamment posant sur l'emploi et la protection sociale. Au même temps, le Traité d'Amsterdam a renforcé les politiques de sécurité commune, en avançant ainsi avec son principal objectif, *l'intégration européenne*. L'Union Européenne avait augmenté de 12 États à 15 États, en ajoutant l'Autriche, Finlande et Suède dans ses structures. Au même temps, l'Union se préparait pour un nouveau défi en ce qui concernait l'élargissement, car, en 1993 à Copenhague, avait été mentionné le fait que les pays d'Europe Centrale et Orientale, comme Chypre et Malte, qui étaient à cette date, associés de l'Union, pourraient devenir membres en situation qu'ils remplissaient les conditions nécessaires. (Dony, 2008 : X). L'élargissement vers l'Est a été un grand enjeu pour les États de l'Union Européenne à cette période, principalement à causes politiques et historiques récentes. La suivante croissance de l'Union avait d'être seulement sept ans plus tard, en 2004, quand « l'Union des quinze » devenait « l'Union des vingt-cinq ».

Jacques Delors², Président de « Notre Europe » (en ayant le but de panser l'unité européenne, « Notre Europe » est un institut de recherche fondé par J. Delors en 1996) et ancien Président de la Commission européenne commence son discours à Lille, le 7 mars 2002, en citant une formule du Premier ministre français, Raymond Barre. Il disait que « *L'Europe ne fait bien qu'une chose à la fois* » (la Neuve, 2003 : 21). Au niveau de l'Union européenne il y a un éclectisme évident, augmenté aussi par les différences culturelles approfondies spécialement à travers l'histoire récente, après la Seconde Guerre mondiale. En essayant de contrôler et de réduire, le plus vite possible les décalages économiques, politiques, sociologiques, culturelles et environnementales, l'Union Européenne énonce un nombre impressionnant de tâches, formulées en termes des politiques et objectifs, bien difficile d'implémenter au niveau local.

² Président de « Notre Europe » et ancien Président de la Commission européenne (1985-1995)

Europe est un continent « *avec sa propre personnalité et sa diversité* » (la Neuve, 2003 : 24), qui se trouve uni dans les structures de l'Union Européenne. Les pays de l'Ouest sont considérés comme « *convergen*ts » (Guedj, Sirot, 1997 : 6) de point de vue démographique, de l'industrialisation, de l'urbanisation, tant vers les années 1970, comme aujourd'hui. On note que, vers cette période des années '70, « *les taux d'urbanisation sont de 80% en Grande-Bretagne et en Allemagne, de 70% dans les Benelux, d'un peu moins en France et de 57% en Italie* » (Guedj, Sirot, 1997 : 7). Ces pourcentages montraient, non seulement une similitude entre les pays fondateurs de l'Union Européenne, mais aussi, un changement profond du mode de vie. C'est la période quand l'urbanisation augmente visiblement en Europe à cause de l'industrialisation.

Paradoxalement, en Roumanie, dans les années 1970, on expérience aussi, *un changement profond du mode de vie*, mais implémenté par Ceașescu dans sa manière, profondément communiste. Les dirigeants du régime communiste désiraient « *d'attirer un nombre le plus grand possible des personnes des zones rurales vers les zones urbaines* » (Colceru, 2014). Le résultat était le même : *l'urbanisation*. La différence était que, dans le cas de l'Europe de l'Ouest, l'urbanisation est le résultat d'un processus naturel, désiré par les citoyens et effectué progressivement, tandis que, en Roumanie, l'urbanisation a été réalisée par force et dans une période très court (les années 1970). Le 29 octobre 1974, la loi 58 concernant « *La systématisation des territoires et localités urbaines et rurales* » était adoptée. La loi signifiait la destruction entière des milles des villages, le remplacement des constructions architecturales existant avec des immeubles d'habitation collective et « *l'essayage de déplacer toute la population rurale, de plus de 11 millions des personnes, de leurs maisons unifamiliales, propriétés privées, dans les immeubles collectifs, comme locataires* » (Colceru, 2014).

La décision pris par N. Ceașescu en 1974 vienne sur le fond d'une *différenciation interrégionale des tendances urbaines dans les structures de l'U.R.S.S.* (French, Hamilton, 1979 : 5). L'urbanisation des pays de l'Union Soviétique se trouvait, de point de vue politique et géographique, séparée de l'urbanisation des pays de l'Europe de l'Ouest, à partir de la fin de la Seconde Guerre mondiale. Même si le *rideau de fer* s'interposait entre les deux parties d'Europe, l'histoire de l'urbanisme montre que tant l'urbanisme soviétique (le mouvement constructiviste) comme l'urbanisme qui dominait l'Europe Occidentale pendant le 20ème siècle (le purisme de Le Corbusier, l'École Bauhaus de Gropius) étaient influencés de la même pensée, *la pensée progressiste*. C'était un modèle qui commençait à se définir en

Europe à partir de la Révolution Industrielle, mais qui est développé et promu spécialement pendant le 20ème siècle.

Les objectives promues par Delors visent l'idée de l'éclectisme Européen. Il dit qu'on doit tenir compte des difficultés des membres de l'Union Européenne (même si, en 2002, l'Union Européenne était formée par 15 États, et non par 28 états, comme aujourd'hui, et les pays de l'ancien bloc communiste n'étaient pas encore incluses). « L'Europe des quinze » a été formé en 1995 (le 4ème élargissement de l'UE), et après ça, la suivante adhérence a eu lieu en 2004, quand dix pays : Chypre, Estonie, Lettonie, Lituanie, Malte, la Pologne (*espace ex-communiste*), la République Tchèque (*espace ex-communiste*), Slovaquie (*espace ex-communiste*), Slovénie (*espace ex-communiste*) et Hongrie (*espace ex-communiste*) sont entrées dans l'UE. En 2007 sont entrés la Roumanie et Bulgarie, pays de l'ancien bloc communiste aussi, et le 1er juillet 2013 les anciennes satellites de l'Union Soviétique sont presque totalement réunies encore une fois, dans une structure complètement différente : celle de l'*Union Européenne* (la Croatie est aussi entré dans l'Union européenne). Ils manquent encore quelques pays, qui étaient parties de l'ancienne Yougoslavie, et Albanie.

Les objectifs promus par Jacques Delors, en ayant comme base cette idée de la différence entre les membres de l'Union Européenne, sont encadrés dans trois grandes idées.

Le premier objectif, selon Delors, vise **la sécurité**. Il le formule de la manière suivante : « *devenir un espace de paix et de sécurité dans le droit-fil de l'inspiration qui a conduit l'aventure européenne jusqu'à son point d'aujourd'hui* » (la Neuve, 2003 : 27). Le deuxième objectif, aussi bien générale, vise l'espace physique. Il est formulé : « *fournir un cadre pour un développement soutenable et équitable* » en laissant à la disposition de chaque État de choisir sa propre méthode de développement. Le troisième objectif fait référence à l'importance de conserver la diversité des pays de l'Union, en permettant « *une expression enrichie de nos diversités, puisque c'est par la personnalisation même de notre culture que nous arrivons à accéder à l'Universel et non pas en nous dépouillant de ce que nous sommes* » (la Neuve, 2003 : 27).

Le 1er janvier 2007, l'Union Européenne s'élargisse à 27 États membres. Cela signifie non seulement des nouveaux enjeux aux niveaux politique et économique, mais aussi la nécessité d'adaptation des règles de l'Union au nouveau contexte international. Le traité de Lisbonne, signé le 13 décembre 2007, entre en vigueur le 1er janvier 2009, en venant de compléter les deux antérieurs traités qui définissaient l'Union, le traité de Rome (1957) et le traité de Maastricht (1992). Les principaux défis auxquels sont confrontés les vingt-sept États de l'Union européenne posent sur plusieurs « *bouleversements économiques,*

démographiques et environnementaux » (Fondation pour l'innovation politique, 2008 : 9). Ce sont des enjeux fortement interdépendants, causés à la fois par le contexte interne dans lequel se trouve maintenant l'Union, comme par les facteurs externes, mondiales. *L'éclatisme culturel, social et démographique, l'écart économique* sont quelques-uns des défis de l'intérieur de l'Union Européenne d'aujourd'hui, tandis que, à l'échelle mondiale, on est confrontés aux enjeux comme *le réchauffement climatique, la mondialisation ou le terrorisme*. Le traité de Lisbonne cherche à réaffirmer les valeurs de l'Union européenne, en essayant de répondre aux problèmes posés par le monde moderne, qui se trouve maintenant dans une continue mutation et transformation.

« Si, à l'origine, l'union entre Européens s'est forgée autour de solidarités de fait (comme, par exemple, la liberté de circulation), elle tire aujourd'hui sa force de la reconnaissance par les traités d'éléments fédérateurs : des valeurs démocratiques communes, la citoyenneté européenne, la reconnaissance d'une histoire partagée et le respect des identités nationales » (Fondation pour l'innovation politique, 2008 : 17)

Le traité de Lisbonne accorde une importance considérable, en outre, aux objectifs économiques, environnementaux et sociaux. En ce qui concerne les préoccupations de plus en plus évidentes pour l'aspect environnemental, sont formulés des objectifs concernant *« le niveau élevé de protection et d'amélioration de la qualité de l'environnement »* (Dony, 2008 : XVII). Au même temps est introduite la notion de *cohésion territoriale*, qui trouve des équivalentes dans les plans social et économique aussi, *« ouvrant ainsi la porte à un financement éventuel par les fonds structurels d'un « aménagement du territoire » au niveau de l'Union »* (Dony, 2008 : XVII). Les objectifs sociaux visent l'emploi, le progrès social, la cessation de la discrimination et l'exclusion sociale, le droit d'enfant et ainsi de suite.

La réalisation de l'Union européenne a été possible avec l'aide financière des Etats Unis, à travers le Plan Marshall. Si au début, l'Union européenne était *« l'Europe des six »* (à partir de 1952 jusqu'au 1973, an de la première expansion), maintenant, l'Union européenne est formée par 28 états. Un pourcentage significatif de sa population, qui représente plus de 508 millions habitants, est venu de l'espace ex-communiste (près de 100 millions habitants).

Bibliographie

1. Bitsch, M-T. (2004) *Histoire de la construction européenne de 1945 à nos jours*, Édition complexe, Bruxelles
2. Collection de la Commission des Évêchés de la Communauté Européenne – Louvain – La Neuve (2003) *À la hauteur de ses responsabilités mondiales et de ses citoyens. Défis pour une Europe unie*, Academia Bruylant, Louvain
3. Dony, M (2008) *Après la réforme de Lisbonne. Les nouveaux traités européens*, Institut d'études européennes, Bruxelles
4. Fondation pour l'innovation politique (2008) *Ce que change le traité de Lisbonne*, PUF, Paris
5. Guedj, F, Sirot, S. (1997) *Histoire sociale de l'Europe*, Seli Arslan, Paris
6. Lecerf, J. (1965) *Histoire de l'unité européenne*, Éditions Gallimard, Paris
7. Moussis, N (2005) *Accès à l'Union européenne. Droit, économie, politiques*, Librairie générale de droit et de jurisprudence (LGDJ), Paris

Webographie

1. Colceru, E (2014) *Cum au schimbat comuniștii fața Bucureștiului (Comment ont changé les communistes l'image de Bucarest)* [Online] Disponible à : http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/cum-au-schimbat-comunistii-fata-bucurestiului [consultée le 21 mai 2014]

Despre utopie

Utopia is more than a discourse or a literary gener. Utopia is, if we believe Jean Jacques Wunenburger – a disciple of Gilbert Durand – something akin to what his master called anthropological structures of the imaginary. Basically utopia is an invariant of the human mind and society, through which mankind imagines a society that is completely organized by man, without the help or through laws that have an extrahuman or nonhuman origin, for instance natural law or God's Law. It is a matrix that exists alongside and in opposition to what the mythical matrix that pervades also human mind and society, but which refers to the ontological dependence of man, which is denied by utopia.

Tags: utopia, myth, anthropocentrism, sovereignty

Într-un articol despre speranță și relația sa cu utopia, Daren Webb, membru al Universității din Sheffield vorbește despre modul în care utopia și speranța se leagă între ele. Dar începutul articolului este interesant. Este prezentată pe scurt situația utopiei și utopianismului în zilele noastre, anume o epuizare a energiilor ei, lucru care ar face ca însăși speranța să fie sub amenințare și că utopia, gustul pentru utopie, re-utopizarea politicii și a acțiunii colective să fie, de fapt, o necesitate¹. Nu doar a acestora, ci și a unei teoriei sociale critice. Răspunsul la această problemă constă în faptul că utopii există, că utopismul nu a murit, ci că trebuie doar revivificată un anumit tip de speranță care poate face ca utopia să pătrundă și să remodeleze scena realului. Speranța este un impuls uman fundamental, de fapt, poate un mod de a deschide lume, de a o interpreta și diferă de la individ la individ și de la clasă la clasă. Relația ei cu utopia trece prin această constatare, dar și prin alăturarea altor doi

1 Darren Webb, *Exploring the Relationship between Hope and Utopia: Towards a Conceptual Framework*, în *Politics* 2008 vol. 28 93), pp. 197-206, p. 196.

termeni: orientare emoțională colectivă și aglomerări utopice – *utopian clusters*. Aceasta este speranța transformativă. Există mai multe tipuri de speranță și la nivel individual, dar și la nivel societal sau comunitar, dintre care doar două sunt favorabile utopiei. Speranța critică și cea transformativă². Așa cum există mai multe tipuri de speranță *estimative, patient, resolute, critic, transformative*, etc, există și două tipuri de utopii. Cea numită *blueprint* și cea asemănătoare unui proces care nu se încheie niciodată. Această distincție este inspirată din Ernst Bloch și din modul acestuia de a trata utopia și în care aceasta apare ca permanentă negație a tuturor negațiilor care oprimă și reduc omul. Există și opinii negative referitoare la utopie precum cea a lui Gabriel Marcel, pentru care aceasta supraestimează capacitățile umane de a da imagini capabile de a lămurii misterul ontologic al vieții, dar și pentru că ar fi, din anumite pricini contrare speranței însăși, mai ales când utopia se instaurează în istorie. Utopiile sunt imagini anticipative ale unei voințe totalitare a omului, totalizante, care vizează completarea și condensarea întregii existențe într-o imagine sau un sistem de imagini³. Pentru un admirator al utopiei ca Ernst Bloch nu se poate ajunge la o contradicție între cele două, deoarece obiectul speranței este nedeterminat, dincolo de reprezentare, fiind de fapt, un absolut, sau Absolutul. Poate fi perceput – *grasped* – ca negare a negativului, adică a tuturor condițiilor care îl oprimă pe om și îl reduc. Avem speranța critică care se întemeiază pe ideea sau perceperea unei lipse și e trăită ca o dorință intensă de realizare, de împlinire. După cum vom vedea, una din sursele nemulțumirii care alimentează utopia și care deschide ușa criticii se găsește chiar în polul opus utopiei, adică în mit. Există utopia care corespunde speranței critice, care ar fi explicativă și euristică, dar există și utopia care corespunde speranței transformatoare care nu mai este euristică și explicativă, ci doar vizează un țel final static, un tablou în care totul e alcătuit dintr-o imagine sau seturi de imagini critice față de prezent, pe

² Webb, *op. cit.*, pp. 197-199, p. 202.

³ *Ibidem*, p. 199.

car eîl relativizează și îl defamiliarizează. Aici speranța a devenit complet corespunzătoare și compatibilă cu un utopianism, zice Webb, complet instrumental și prescriptiv. Acest mod de a spera se referă la un anumită perspectivă asupra omului și asupra lumii, la o anumită încredere neșărmurită în capacitatea omului și a acțiuni sale colective și a faptului că lumea este deschisă către o astfel de acțiune și modelabilă de către ea⁴. De fapt, aici ar fi și apogeul, sensul utopiei, anume de a acționa asupra unei lumii aflată în suferință și nu a se pierde în tot felul de proiecte tranzitive. În joc este o imagine despre om, a încrederii în puterile sale și în capacitatea sa de agent care acționează istoric, care se crează pe sine și care este suveran. Așdar înțelegerea utopiei semnifică faptul că trebuie înțelese și modurile diferite ale speranței, ale felului în care „deschid” lumea, însă esențial este că sunt purtătoarea unui principiu de îmbunătățire și doresc, cel puțin declarativ o îmbunătățire a situației.

„Confronted with a world of poverty, suffering and degradation what hope is demanding is instrumental and goal-directed social praxis”.⁵

O utopie poate acționa și deveni realitate atunci când alături de speranța de tip transformator există o încărcătură emoțională colectivă și când există *utopian clusters*, adică un set de idei, doctrine, imagini, credințe, practici care sunt atrase în jurul unor centre de gravitație utopice și a dorinței de schimbare. Ele sunt diseminate prin cărți, mass-media, educație, etc., dar ca să devină active acea încredere în capacitățile omului trebuie să fie prezentă și în instituțiile vieții sociale (acestea pot fi chiar expresia unor doctrine utopice, a căror realizare *in toto* se dovedește a fi imposibilă), nu doar în câțiva indivizi. Utopia nu e un fenomen de tranziție, nu orice tranziție, schimbare sau modificare violentă a societății antrenând după sine generarea și instaurarea unor utopii sau practici utopice în societate. Desigur instaurarea nu trebuie să fie, după cum se va vedea, bruscă sau să se petreacă deodată și în întregime, ci poate fi și este înceată, și insesizabilă ca atare. Un eveniment care a dat drumul, care a permis utopiei să intre

⁴ *Op. cit.*, p. 200.

⁵ *Ibidem*.

în istorie a fost, zice Webb, instaurarea Parlamentului cel Lung 91420) și revoluțiile ce i-au urmat. Sub acest parlament s-a permis traducerea operi lui Joseph Mede *Clavis Apocalyptica*, a cărei principală realizare și conținut era descrierea instaurării Împărăției ca un eveniment ce ține de această lume, realizat de puritani, implicând ideea, fundamentală pentru utopie, că umanitatea poate fi salvată în această lume prin propriul efort și prin experimentare. Din tot amalgamul de idei, inclusiv cele tocmai menționate s-a născut și ideea de suveranitate populară⁶, care poate, adăug eu, trebuie alăturată celei de utopie. Ceea ce lipsește azi nu sunt idei utopice și nici speranță, susține Webb, deoarece speranța există pentru că sistemul exploatator al capitalismului are nevoie de speranță pentru a-și duce munca mai departe, ci de o transformare a instituțiilor sociale, care să permită nașterea speranței critice și de transformare și nu doar de speranța individuală-estimativă ce se referă doar la asumarea unor riscuri în vederea dobândirii unor câștiguri mai devreme sau mai târziu.

Ca să aflăm semnificația unui cuvânt, în mod normal se apelează la dicționar. Așa vedem cum este definit termenul respectiv și care sunt situațiile în care se aplică. Termenul de utopie a devenit unul curent și circulă opinia că se înțelege foarte bine ceea ce e menit termenul să formuleze și să exprime, lucru care s-ar putea să nu corespundă realității, ne avertizează cercetătorul francez al imaginarului Jean Jacques Wunenburger, urmaș ideatic al lui Gilbert Durand și al lui Mircea Eliade. Se crede îndeobște că utopia reprezintă o operă literară sau filosofică, care descrie un loc fără loc al unei societăți perfecte, loc care e cumva si a-cronic, așadar în afara timpului. Aceste construcții le sunt asociate și altele, să le spunem teorii despre om și societate, progres, etc.. Ele reprezintă în principiu o viziune despre om, orice concepție asupra societății, fie ea implicită sau completă articulată, ca și despre economie, politică, etc. fiind vrând-nevrând și o teorie despre om. O astfel de abordare este

6 *Op. cit.*, p. 201.

însă evitată de către Wunenburger în lucrarea sa de referință *Utopia sau criza imaginarului*⁷. Această lucrare oferă o viziune nouă asupra utopiei, viziune care contrazice cu argumente clare alte abordări ale acestui fenomen, mai ales pe acelea ce reduc utopia la o operă literară sau filosofică sau la activități practice inspirate din aceste viziuni utopice. Acest demers este contrar și complementar celui al lui Ricoeur, care face din utopie și ideologie doi poli opuși, dar care precum metafora vie și metafora moartă pot uneori să se confunde sau să revivice, să reînvieze. Utopia este pentru Ricoeur un instrument de critică socială, dar și un instrument de subversiune, care are, precum ideologia, o patologie proprie. Utopia are funcție subversivă deoarece permite sesizarea, criticarea unei ordini date, prin faptul că pune la îndemână ale moduri de a vedea, trăi, organiza lumea și comunitatea. Utopia este mai mult decât atât și, chiar dacă m utopii există și în alte părți ale lumii, ea, ca fenomen, ține de omul occidental, de modernitate, de modul de a se raporta la istorie. Utopia ca figură antropologică trebu înțeleasă plecând de la și contrastând-o cu mitul. Ea nu este ceva apărut din nimic, ci are un predecesor și niște poli opuși, fiind și un martor al schimbării pe care istoria le impune umanității și societății. Ea este un martor tăcut și ambivalent, ascuns, care nu trebuie luat la prima vedere.

Precum la Paul Ricoeur metafora vie și utopia, ca și textele, pot deschide noi lumi și noi moduri de a vedea posibili ai existenței umane, așa și utopia este pentru Wunenburger o aventură a posibilului, o articulare a acestuia, cel puțin în aparență. Așa cum afirmă el, utopia pare căzută în desuetudine ca proiect conștient, însă își găsește mereu subterfugii. E vorba de o retragere strategică, de care cei care, teoretic trăiesc în epoca unei așa-zise morții a ideologiilor, nu sunt foarte conștienți. După căderea comunismului și a dispariția ordinii socialiste, după protestele din anii șaizeci, sub atîtea extinderii ale drepturilor individului, se pare că ceea ce se află ca forță motrice în spatele utopiei (dar și a ideologiilor), adică dorința și

7 Jean Jacques Wunenburger, *Utopia sau criza imaginarului*, trad. de Tudor Ionescu, Dacia, Cluj-Napoca, 2001.

fantasma au început să se impună, să spargă cadrele unei ideologii și unor utopii ce seamănă cu niște cuști de oțel. Aceste așa zise adevăruri trebuie, conform unor anumite opinii, distruse, subminate de trăitul autentic, de natura umană autentică, astfel încât aceasta eliberată de raționalul aparent totalitar și restrictiv, să se întoarcă către adevărata sa expresie, neîngradită de rațional. Acest lucru este o capcană, susținen Wunenburger⁸. Raționalismul, regula, legea materialismul ar fi devină pentru o existență eșuată, susțin noile ideologii liberale ale utopiei, însă nu lipsa acestora. Dacă aceste teorii ar fi adevărate, atunci tragicul istoriei ar trebui se vindece fără cicatrice, imaginația și dorințele izbucnind astfel de sub straturile care le-au ținut și făcut prizoniere, ducând la fericire, lucru care însă nu se petrece. Așadar situația este cu totul alta, susține profesorul francez. Utopia se află pe ambele părți ale baricadei, ea fiind si în spatele afirmării raționalismului iluminist, dar și al afirmării iraționalismului imaginației ca forță de structurare a societății și a omului. Eșecurile utopiei nu sunt o chestiune contingentă, ci dimpotrivă țin de esența ei. Eliberarea dorinței și a imaginației eventual, este statuată ca fiind chiar calea spre deazlienare, însă e oare adevărat ? se întreabă retoric autorul cărții. Omul nu se poate îndepărta, cu toate eforturile pe care le depune pe această cale, de un totalitarist raționalist și morbid. Raționalismul pretins morbid, spre deosebire de afirmațiile curente antagoniste lui, nu este de origină recentă, ci are obârșii în rădăcinile raționalității occidentale. Chiar dacă utopia raționalistă a dat greș, sub forma socialismului, aceleași visuri deazmăgite continuu să renască, fără a putea fi controlate sau oprite, întrucât ele sunt mascate, sunt exprimate sub forma unei conștiințe false, care face imposibilă diagnosticarea corectă a simptomelor și a cauzelor acestora. Nici chiar simptomele nu sunt receptate ca atare:

„Utopia cetății ideale, terfelită ca ideologie asupraitoare nu cumva se întoarcă deghizată sub faldurile unei pseudo-imaginații eliberate? Asaltul pesimist și nihilist asupra împotriva marilor mașinării raționaliste nu ascunde oare un nou optimism, care nu face decât să proiecteze în infra-intelectual investițiile afective și

8 Wunenburger, *op. cit.*, p. 6.

trepidațiile ideologice proiectate mai ieri în supraintelectual? Altminteri zis, căutarea utopiei se deplasează și reinvestește un câmp irațional, însă fără să pună capăt urmăririi fanatice a unei fericiri absolute.”⁹

Așadar există oamenii care cred că utopia poate fi dată afară pe ușă, însă ea se întoarce pe geam, fără a fi sesizată deloc. Cel mai mare pericol al utopiei constă în faptul că a contribuit la blocarea imaginarului și a imaginației omului occidental, lucru care se răspîndește acum asupra întregii planete. Este vorba de un monolg sufocant, susține Wunenburger dedicat ideologiei progresului și emancipării umanității, fie în formă colectivă, fie sub formă strict individuală de eliberare a individului și de autodeterminarea acestuia, de afirmare a suveranității lui în crearea propriei vieții și a folosirii mediului înconjurător în acest sens. Dacă vrem să ne emancipăm trebuie întâi sesizată utopia și alianța ei cu raționalismul/iraționalismul dogmatic. Acest proces istoric de dezvoltarea filosofico-politică a omului occidental a dus la producerea unei epuizări a imaginației, poate chiar și la o epuizare cognitivă a umanității, la acceptarea necritică a ideologiei progresului, a emancipării, etc..

Imaginarul-cognitivul devine sufocat, asertându-se la nesfârșit o singură cale de a face omul fericit, de a corecta istoria, ca să spunem așa, repetare monomaniacă, care duce la pierderea sau la blocarea celolalte funcții ale gândirii și imaginației. De aceea, utopia trebuie văzut ca făcând parte dintr-un întreg sau din structurile antropologice ale imaginarului, fiind parțial un produs al acestora, dar și al schimbărilor sociale și culturale, condiționându-le, dar fiind și condiționate de acestea. Prin monopol imaginar, utopia pierde funcția de subversiune pe care o poseda, deoarece dorește să fie singura funcție a imaginației, dar să fie și stăpână asupra realității, să se înstăpânească asupra ei, dovedindu-se, cum va arăta mai târziu tot Wunenburger o structură hibridă, prinsă între imaginar, rațional și real, sufocându-le pe toate. Referitor la totalitarism, la societate, la viața umană propriu-zisă e nevoie de un act de înțelegere și denunțare a utopiei și a imperiului acesteia:

⁹ Wunenburger, *op. cit.*, pp. 6-7.

„Așa încât a denunța societatea unidimensională și totalitară implică mai întâi denunțarea imperialismului unei configurații dominate de visuri sociale, de visuri utopiene. Alienarea libertății și fericirii nu pot să fie rezultatul unei alianțe complice între o logică redusă la o logică istoricistă și niște structuri sociale cariate de productivismul materialist.”¹⁰

Ceea ce atacă criticile utopiei nu este structura aceasta imaginară, ci doar ratările, deficiențele pe care i le pun în evidență. Utopia ar avea de tras de pe urma faptului că nu e congruentă cu realitatea sau pentru că dă dovadă de un excesiv uz și producție de imagini, care o fac improprie pentru înmțelegerea realului. Iată o perspectivă cvasi-pozitivistă de critică a utopiei. Eșecul ei, slăbiciunea, dar și puterea ei au la bază ceea ce a spus mai sus, anume concentrarea pe o singură funcție a irealului, diferită de cea poetică și cea onirică, pe care astfel o desfigurează, punându într-un statut special, hibrid. Apelul la utopie este simultan o renunțare la folosirea simbolurilor, a profunzimii lor, a bogăției pe care o conțin, și a posibilelor soluții pe care le-ar putea sugera, dar care aduc aminte că omul nu este o ființă suverană, ci este o ființă dependentă, care nu își primește ființa de la sine. Refuzul acestei bogății ancestrale are de a face cu omul modern, rațional, pretins suveran, care își afirmă suveranitatea precum o reclamă și care nu suportă să i se aducă aminte de contingența sa, de faptul că nu este pretinsul creator al propriei vieții și cu atât mai puțin suveran.

„Utopia este poate cea mai subtilă și mai dăunătoare confiscare a imaginației, prin faptul că o apaltizează într-un regim hibrid, că o aservește unei domesticiri a istoriei.”

Concluzia normală referitoare la contestările socio-politice de tip utopic existente, și la teoretizările care se vor naște din ele sau la care dau naștere este că ele sunt niște ratări, niște drumuri care duc nicăieri, ca să rostim un clișeu, sau o expresie cu un anumit răsunset și care blochează imaginația și deci elaborarea unor alternative privind existența propriu-zis umană și nealienată. Acesate contestări de tip utopic ale realului social existent sunt doar recombinații ale unui puzzle de imagini și simboluri a cărei mașinărie merge înainte, deoarece o imaginație

¹⁰ *Ibidem*.

aparent eliberată, dar necunoscută și nestăpânit, nesupuse unor reguli clare nu va face decât să reîntărească situația de deplâns în care s-au născut. În loc să apară un plus de libertate se nasc noi poliții ale gândirii care prescriu cum și ceea ce trebuie să spune – *la bien pensance* -, de exemplu, lucru pe care îl trăim astăzi cu toții, fără însă a fi capabili să denumim acest fenomen, reiterat sub altă mască, drept ceea ce este totalitarism, îngrădire a gândirii și imaginației în numele eliberării dorinței, ai imaginației și a sinelui autentic de subd oprirea la care ar fi fost supuse sute sau mii de ani de către societate.

Ca un moștenitor autentic al lui Gilbert Durand – autorul monumentalei cărți *Structurile antropologice ale imaginarului*, dar și ca un hermeneut care a ascultat și a tras învățăturile de rigoare din opera unui Eliade, J.J. Wunenburger dorește să facă clar că originile utopiei nu sunt istorice, ci structural antropologice. Demersul filosofului francez e de tip kantian, așadar e cautarea unui răspuns la întrebare privitoare la condițiile de posibilitate ale utopiei. Datul obiectiv de la care pleacă, anume acele *Bedingungen der Möglichkeit*, sunt date de gândirea mitică. Utopia este conform cercetării sale un invariant antropologic, o matrice care apară exprimată în diferite opere, atitudini, politici, etc. Originea utopiei nu e dată de apariția în 1715 a *Utopiei* de Thomas Morus. Ea se instalează precum deja menționat într-o configurație transistorică, care ține și de o figurare arhetipală și schematizare a unui spațiu și timp ideal, fie paradisul, fie Cetatea lui Dumnezeu. Mitul, mitologia, ca și imaginile asociate au o semantică și o gramatică proprie, alcătuind este un pol paradigmatic al imaginației umane, care va face posibilă existența utopiei, oferindu-i materiale de prelucrat. Această sintaxă și semantică originară și arhaică va suferi o răsturnare, care va face posibilă utopia și care va fi mai departe transformată de către aceasta. Mitul, mitologia conțin o colecție de imagini, de semnificații, de legături între ele, care vor fi modificate, chiar îmbucătățite, tăiate, împuținate atunci când vor intra în matricea utopică. Activarea funcției utopice, preluarea funcției deținute

de mit de către utopiei are diferite cauze, cum ar fi răsturnări culturale, războaie, revoluții, însăși ambivalența și ambiguitatea imaginilor și simbolurilor. Cum am spus și cum susține universitarul francez, din ele apare această figură nouă trunchiată de imagini și simboluri sub diferitele ei înfățișări¹¹. De remarcat este faptul că atât utopia, cât și filosofia se nasc din mitologie, chiar dacă nașterea utopiei a trecut neobservată. Mitul e una din sursele non-filosofice ale filosofiei¹². Așadar e nevoie de studiul imaginației preutopice ca presuposiție de nedepășit a utopiei, dar și a iudeo-creștinismului. Mitul este opus utopiei, fiind paradoxal începutul care face posibil să înțelegem utopia, fiind gradul zero al utopiei. Mitul și utopia trimit la arhetipul unui anumit de spațiu și timp, arhetip care exprimat și configurat diferit de cele două matrici mentale. Utopia înfățișează o reprezentare spațio-geografică a perfecțiunii finale, însoțită de către tehnicile potrivite și pregătite pentru realizarea ei. Utopia nu implică o rememorare a unui timp trecut perfect al originilor, al unui paradis pierdut, ci din contră e negarea explicită a acestuia, chiar dacă preia o parte din simbolurile mitologice, precum insula sau soarele, pentru a figura propriul spațiu. Mitul în schimb are trăsături definitorii care îl opun utopiei. Una dintre acestea este referirea la timpul originilor, al începuturilor, la strămoși, la un timp circular și evident la o vîrstă de aur, al un paradis și al intervenția divinității, la izbucnirea sacrului în lume. Trecutul este punctul de referință al mitului. Este un timp încărcat de inteligibilitate proprie și de semnificații pentru prezentul în care mitul e jucat, actualizat în rit, ritual, narațiune. Este de referință pentru prezent, pentru că timpul ce îl urmează îl transformă, producând entropie. Faptul că există conștiința diferenței dintre cele două timpuri, cel mitic și cel profan, va contribui și el la inserarea, la manifestarea conștiinței utopice, timpul profan fiind conștientizat ca fiind al degradării, iar utopia fiind văzută ca un instrument ce combate sau rectifică acest lucru.

¹¹ *Op. cit.*, p. 15.

¹² *Idem.*

Mitul și utopia sunt desigur analizate de către Wunenburger conform scheme durandiene ce opune un regim diurn și unul nocturn al imaginației și acelor subscheme care le caracterizează. Cel mai important este aici, referitor la utopie, regimul diurn, eroic al imaginației, caracterizate prin simboluri și acțiuni tranșante, care despart și de către simbolul luminii, al soarelui. Ceea ce pune în legătură, dar și antagonizează mitul și utopia este locul imaginar, topologia spațiului ideal visat. Mitul o figurizează într-un anumit fel, care poate că anunță deja prelucrarea utopică sau o face posibilă. În utopie, față de mit, avem de a face cu un vis social, cu o structură care se referă la om ca la o ființă culturală, civilizată, urbană, care muncește și care își poate determina singur soarta și crea propria fericire, dacă respectă anumite reguli, reguli care diferă în funcție de diferenții autori de proiecte utopice. Utopia este o explorare, o prelungire și o prelucrare a naturii de către om; natura nu este reflecția sau nu reflectă o ordine care are o sursă transcendentă și care trebuie respectată pentru a se dobândi fericirea sau mântuirea¹³. Este implicată o cetate ideală, o societate ideală, care are aspectul unei machete, ce poate fi inspectată de către ochiul autorului sau conducătorilor ei. Ea are un aspect puternic voluntarist, care lipsește în cazul mitului, unde omul trebuie să se supună unei reguli superioare. (Republica platonice, deși dată drept exemplu de lucrare utopică nu este așa ceva, conform lui Wunenburger. Există niște anticipări, dar este vorba despre o discuție despre dreptate și suflet și de către conformarea la un model transcendent, adică opusul celor spuse despre utopie până acum, utopia fiind locul unde se manifestă un antropocentrism radical, deoarece societățile imaginate de utopii sunt organizate fără nici o referire la un principiu transcendent, la o lege de proveniență extraumană). Nu orice loc de vis, după cum reiese de aici implică existența unei cetăți ideale, a unui oraș organizat geometric și regulat. Numai Ierusalimul celest este un simbol care acordă valori pozitive-teologice urbanismului și constituie o cetate ideală și nu intră în cadrul multimei orașelor-cetate utopice. Utopia va

¹³ *Op. cit.*, p. 24.

implica mereu cel puțin aceste două dimensiuni, care o îndepărtează de figurările paradisiace ale locului ideal. E vorba de tehnici de măsurare și amenajare a teritoriului și o codificare strictă și raționalistă a spațiului uman. De obicei este o așezare închisă și separată față de restul, care dorește să se imunizeze, să ajungă într-o fază în care timpul se oprește, un loc und nu se petrece nimic, de unde decăderea și contingenta, hazardul au fost evacuate prin voință și tehnică, loc unde domnește fericirea. Așadar, susține profesorul francez, utopia când atinge nivele elaborate sau devine conștientă de sine (precum spiritul hegelian), ia forme literare sau filosofice, dar și forme practice sau ia forma unor practici, ce nu sunt întotdeauna recunoscute ca atare de către cei ce le aplică, așa cum se petrece în ziua de azi. Ea implică o tehnică, o anumită geografie și topografie a ordinii sociale și, spre deosebire de mit, care e un fapt social colectiv, forma elaborată a utopiei nu este așa. Ca formă scrisă utopia trimite la o imagine, la o macheta la o desfășurare istorică a acestei machete, deși pretinde că este anistorică. Imaginația utopică este diferită de orice altă formă de imaginație sau cogniție onirică, poetică sau rațională, ca și de speculațiile abstracte. O utopie – adică o instanțiere a mecanismului și matriciei imaginare cu acest nume – este singură, izolată în comparație cu mitul. Miturile, ca și simbolurile ce se găsesc în interiorul lor fac parte dintr-o rețea și sunt interconectate. Utopia scoate anumite simboluri din contextul lor original și le dă o altă semnificație, diferită de cea originală, ea constituind din diversele bucăți de mituri un tablou static, pe când mitul e înrudit cu o fabulație romanească și cinematografică, derulează o narațiune, care e centrată în jurul unui erou/ a unor eroi¹⁴. Utopia, în comparație cu mitul are o funcție de demistificare, de denunțare de subversiune a unei ordini date, din diferite motive. Este o ficțiune demistificatoare, care însă treptat se strecoară pe nesimțite în imaginarul social și al fiecăruia și chiar în structuri, instituții, etc. Funcția ei, acțiunea ei distructivă vizează tocmai ceea ce e scopul mitului, față de care se manifestă ca forță subversivă. Paul Ricoeur remarca că una din

¹⁴ *Op. cit.*, p. 17.

constantele utopiei este tocmai capacitatea de a situa pe cititorul ei într-un nicăieri și a face vizibil codul cultural și simbolic care ține împreună o comunitate și o cultură, cod asimilat de către filosoful sus-menționat, cu o funcție integratoare de nedepășit a ideologiei și de a funcționa subversiv față de acest cod integrator, deoarece propune alte moduri de a fi, de a organiza societatea nemaiîntâlnite. Contestă și consumă ceea ce mitul de fapt justifică, atacând la început consensul social, care e bazat, dacă nu legitimat de către producția mitologică. Spre deosebire de mit, utopia mai are o trăsătură specifică. E vorba de nevoia de a introduce imaginile, simbolurile folosite într-o structură încremenită, de a opri spontaneitatea și curgerea imaginilor. Se exprimă o nevoie de a le introduce într-o constrângere invariantă, intelectuală. Utopia preia de la fabulația mitologică însă tema călătoriilor fantastice, știindu-se faptul că au existat încercări de a găsi Edenul, Paradisul pe calea navigației sau al călătoriei pur și simplu¹⁵. Această tematică a călătoriei este preluată și prelucrată, fiind un mod de a îl introduce pe cititor în tematica propriu-zisă a scrierii utopice. Ceea ce descrie utopia este locul unde acțiunea se oprește, lucru care o opun romanului, unde avem o serie de evenimente, de acțiuni întemeiate pe un principiu de cauzalitate, și pe o sinteză a eterogenului.

Deși pare un vis frumos, utopia ca structură încremenită și aparent anistorică și fără localizare nu rămâne multă vreme ca atare. Ea intră în istorie și decade, devenind din vis un pretext pentru partide, grupări și mișcări sau guverne pentru a desfășura anumite politici etc., dar mai ales servește ca legitimare pentru ingineri sociali sau grupuri care vor să își impună punctul de vedere, adică propria lor utopie – atunci când ea există – asupra întregii societăți. Este adevărat că utopia a fost numită și mit speculativ, de către o personalitate precum a fost criticul literar Northrop Frye, însă se dovedește că ea nu este mit, ci din contră, reprezintă o structură mentală și antropologică care, deși poate prelucra aceleași materiale ca și mitul, este opusă acestuia.

¹⁵ Wunenburger, *op. cit.*, p.21.

Bibliografie:

Northrop Frye, *Varieties of Literary Utopias* în *Daedalus*, Vol. 94, No. 2, Utopia (Spring, 1965), pp. 383-347.

Paul Ricoeur, *L'ideologie et l'utopie*, ed. Du Seuil, Paris, 1997.

De la text la acțiune. Eseuri de hermeneutica II, trad. De Ion Pop, Echinox, Cluj, 1999, pp. 358-372.

Darren Webb, *Exploring the Relationship between Hope and Utopia: Towards a Conceptual Framework*, în *Politics* 2008 vol. 28 93), pp. 197-206

Jean Jacques Wunenburger, *Utopia sau criza imaginarului*, trad. de Tudor Ionescu, Dacia, Cluj-Napoca, 2001.